

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті» коммерциялық емес
акционерлік қоғамы

О.А. Байқоңыров атындағы Тау-кен металлургия институты

Маркшейдерлік іс және геодезия кафедрасы

Жылқайдарова Дильназ Балтабаевна

Қазақстандағы қазіргі қалыптасқан шаруа қожалықтарының жағдайларын талдау

ДИПЛОМДЫҚ ЖҰМЫС

6B07304 – Геокеңістіктік цифрлық инженерия

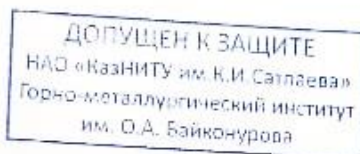
Алматы 2024

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті» коммерциялық
емес акционерлік қоғамы

О.А. Байқоңыров атындағы Тау-кен металлургия институты

Маркшейдерлік іс және геодезия кафедрасы

КОРГАУҒА ЖІБЕРІЛДІ
«Маркшейдерлік іс және геодезия»
кафедрасының меңгерушісі
PhD, қауымдастырылған профессор
Орынбасарова Э.О.
«12» 06 2024 ж.

ДИПЛОМДЫҚ ЖҰМЫС

Тақырыбы: «Қазақстандағы қазіргі қалыптасқан шаруа қожалықтарының жағдайларын
талдау»

6B07304 – Геокеңістіктік цифрлық инженерия

Орындаған:

Жылқайдарова Дильназ Балтабаевна

Пікір беруді: "Азаматтарға арналған
үкімет" мемлекеттік корпорациясы" КЕАҚ
Әуезов ауданының тіркеу және жер
кадастры бөлімінің жетекшісі

Жетекші: техника ғылымының
магистрі, аға оқытушы
«12» 06 2024 ж.

Мустафаұлы Р.
«12» 06 2024 ж.

Алматы 2024

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті» коммерциялық емес
акционерлік қоғамы

Ө.А.Байқоңыров атындағы Тау-кен металлургия институты

Маркшейдерлік іс және геодезия кафедрасы

6В07304 – «Геокеңістіктік цифрлық инженерия»

БЕКІТЕМІН

«Маркшейдерлік іс және геодезия»
кафедрасының меңгерушісі
PhD, қауымдастырылған профессор
Орынбасарова Э.О.
«19» 06 2024 ж.

**Дипломдық жұмысты орындауға арналған
ТАПСЫРМА**

Білім алушы: Жылқайдарова Дильназ Балтабаевна

Тақырыбы: «Қазақстандағы қазіргі қалыптасқан шаруа қожалықтарының жағдайларын талдау»

Академиялық мәселелер жөніндегі проректор «4» желтоқсан 2023 ж. 548-11 Ө бұйрығымен бекітілген.

Аяқталған жұмысты тапсыру мерзімі: «16» 05 2024 жыл

Дипломдық жұмыстың бастапқы деректері: Қазақстандағы қазіргі қалыптасқан шаруа қожалықтары туралы теориялық материалдар мен тәжірибеден өту барысында жинақталған мәліметтер.

Дипломдық жұмыста қарастырылған мәселелер тізімі:

а) Шетелдегі және Қазақстандағы фермерлік шаруашылыққа қатысты әдебиеттерге шолу жасау.

ә) Қостанай облысы мысалында Қазақстан Республикасындағы фермерлік шаруашылықтардың қазіргі жағдайы мен статистикасын талдау.

б) Фермерлік шаруашылықтардың тиімділігі мен тұрақтылығын арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Графикалық материалдардың тізімі (міндетті сызбаларды дәл көрсете отырып): Қостанай облысының ірі шаруа қожалықтары тізімі, 7-сурет., 10-кестелер.

Жұмыс презентациясы слайдтарда 20 көрсетілген

Ұсынылған негізгі әдебиеттер: 16 атаулардан

1 Озеранская Н.Л. Теоретические основы землеустройства учеб. пособие / Н.Л.Озеранская, В.Н.Кононова. – Нур-Султан: Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, 2019.

2 Калинин А.А. Географические информационные системы. Компьютерные технологии в землеустройстве [Электрон. ресурс]: учебное пособие / А.А. Калинин, Ж.В. Матвейкина, В.И. Скворцов. – Зерноград: ФГБОУ ВО Донской ГАУ, 2021.

Дипломдық жұмысты дайындау

КЕСТЕСІ

Бөлімдердің атауы, Зерттеп дайындалатын мәселелер тізімі	Ғылыми жетекшіге, ұсыну мерзімдері	Ескерту
Кіріспе бөлім	11.04.2024	-
Негізгі бөлім	26.04.2024	-
Шаруа қожалықтарын талдау және оларды жүргізуге ұсыныс	06.05.2024	-

Аяқталған дипломдық жұмыс үшін оған қатысты бөлімдердің жұмыстарын көрсетумен, кеңесшілер мен норма бақылаушының қойған қолдары

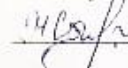
Бөлімдер атауы	Кеңесшілер, тегі аты, әкесінің аты, (ғылыми дәрежесі, атағы)	Қол қойылған күні	Қолы
Кіріспе бөлім	Абдыгалнева С. С. т.ғ.м., оқытушы	11.04.24	
Негізгі бөлім	Абдыгалнева С. С. т.ғ.м., оқытушы	26.04.24	
Шаруа қожалықтарын талдау және оларды жүргізуге ұсыныс	Абдыгалнева С. С. т.ғ.м., оқытушы	06.05.24	
Норма бақылаушы	Киргизбаева Д.М. доктор PhD, қауымдастырылған профессор	10.06.2024	

Ғылыми жетекшісі

Абдыгалнева С. С.

Тапсырманы орындауға алған білім алушы

Жылкайдарова Д.Б.

Күні

« 10 » 01

2024 ж.

КІРІСПЕ

Зерттеудің өзектілігі. Қазақстанның ауыл шаруашылығы қоғамдық өнім өндіруде, жұмыс орындарын құруда және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқара отырып, экономиканың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Өткен ғасырдың соңғы он жылында басқарылмайтын интеграцияға, мүлікті қайта бөлуге, жерді пайдаланудағы өзгерістерге және өндірісті қайта құрылымдауға байланысты көптеген өзгерістер болды. Бұл процестер еңбекті және ресурстарды қажет ететін қызмет түрлерінен бас тартуға әкелді, бұл өз кезегінде көптеген ауылдық аумақтардың өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымының бұзылуына және олардың халқының өмір салтының өзгеруіне әкелді.

Ауыл шаруашылығын реформалау нәтижесінде ауыл шаруашылығы алқаптарының көлемі айтарлықтай қысқарды. Өкінішке орай, елдің агроөнеркәсіптік әлеуеті топырақ құнарлылығының төмендеуі, қоректік заттар мен гумустың төмендеуі және өсімдік жамылғысының өзгеруі сияқты қайтымсыз процестерге байланысты төмендеуін жалғастыруда.

Қазіргі заманғы шаруа қожалық Қазақстан экономикасында шешуші рөл атқарады. Аграрлық секторды дамыту мемлекеттік саясаттың басым міндеті болып табылады, өйткені ол азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді, жұмыс орындарын құрады және ауылдық өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал етеді. Соңғы жылдары Қазақстанда шаруа қожалықтар саласында айтарлықтай өзгерістер байқалды, бұл жаһандануды, технологиялық инновацияларды және климаттық жағдайлардың өзгеруін қоса алғанда, ішкі және сыртқы факторларға байланысты.

Осылайша, Қазақстан Республикасында аграрлық өндірісті дамытудың проблемалары мен перспективаларын зерттеу кезінде ағымдағы экономикалық процестерді егжей-тегжейлі зерделеуге және терең талдауға ерекше назар аудару маңызды. Сондай-ақ шетелдік және отандық аграрлық өндірістің және оның инфрақұрылымының озық тәжірибесін зерделеуге және енгізуге сүйене отырып, шаруа қожалықтардың қызметіне объективті баға қалыптастыру қажет. Бұл әлеуетті резервтерді анықтауға және оларды елдің аграрлық секторында еңбекті ұйымдастырудың жаңа нысандарында, әдістері мен тәсілдерінде қолдануға мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандар дипломдық зерттеу тақырыбының өзектілігін, зерттеу объектісі мен тақырыбын негізделген таңдауды, сондай-ақ оның мақсаттары мен міндеттерін белгілеуді көрсетеді.

Бұл дипломдық жұмыстың мақсаты Қазақстандағы шаруа қожалықтардың ағымдағы жай-күйін талдау, дамудың негізгі проблемалары мен перспективаларын анықтау, сондай-ақ олардың тиімділігі мен тұрақтылығын жақсарту бойынша ұсыныстарды тұжырымдау болып табылады.

Зерттеу міндеттері. Қойылған мақсатқа жету үшін жұмыста келесі міндеттер шешілетін болады:

1. Шетелдегі және Қазақстандағы шаруа қожалықтарға қатысты әдебиеттерге шолу жасау.

2. Қостанай облысының мысалында Қазақстан Республикасы шаруа қожалықтарының жай-күйін сипаттайтын ағымдағы үрдістер мен статистикалық деректерді талдау.

3. Шаруа қожалықтарының алдында тұрған негізгі мәселелерді анықтаңыз және олардың секторға әсерін бағалаңыз.

4. Табысты шаруа қожалықтары мен озық тәжірибелердің мысалдарын зерттеңіз.

5. Шаруа қожалықтарының тиімділігі мен тұрақтылығын арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу объектісі Қостанай облысының шаруа қожалықтарының, олардың құрылымы, жұмыс істеуі және дамуы болып табылады. Зерттеу пәні-шаруа қожалықтары қызметінің әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастырушылық және технологиялық аспектілері.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

- Статистикалық деректер мен ресми Құжаттаманы талдау.
- Шаруа қожалықтарының өкілдерімен әлеуметтік сауалнамалар мен сұхбаттар.
- Отандық және шетелдік тәжірибені салыстырмалы талдау.
- Шаруа қожалықтарының дамуын болжау үшін экономикалық-математикалық модельдеу.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы теориялық және практикалық зерттеулерді қамтитын Қазақстанның қазіргі заманғы шаруа қожалықтарын талдауға кешенді көзқараста жатыр. Жұмыс сонымен қатар заманауи қиындықтар мен мүмкіндіктерді ескере отырып, шаруа қожалықтардың тиімділігін арттырудың жаңа әдістері мен құралдарын ұсынады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы басқару және өндірістік процестерді жақсарту үшін мемлекеттік органдар, шаруа қожалықтары және агробизнес пайдалана алатын ұсыныстарды әзірлеу болып табылады. Ұсынылған шаралар ауылдық аумақтардың тұрақты дамуына және ауыл халқының әл-ауқатының жақсаруына ықпал етуі мүмкін.

Дипломдық жұмыс кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен және қосымшалардан тұрады. Бірінші тарауда шаруа қожалықтың теориялық негіздері және оның Қазақстан экономикасындағы рөлі қарастырылады. Екінші тарауда статистикалық мәліметтер мен эмпирикалық зерттеулер негізінде шаруа қожалықтардың қазіргі жағдайына талдау жасалады. Үшінші тарауда анықталған проблемалар мен озық тәжірибелер негізінде шаруа қожалықтардың тиімділігі мен тұрақтылығын арттыру бойынша ұсыныстар берілген.

1 Шаруа қожалықтары жайында жалпы түсінік

1.1 Шаруа қожалықтарының шетелдік аналогтарының ерекшеліктері, олардың артықшылықтары мен кемшіліктері

Шаруа қожалықтары экономиканың аграрлық секторының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Олар ауылшаруашылық өнімдерін өндіруге маманданған шағын шаруа қожалықтары. Шаруа қожалықтарының мөлшері мен мамандануы белгілі бір салаға байланысты өзгеруі мүмкін. Шаруа қожалықтарында әр түрлі қызмет түрлері бар. Кейбір шаруа қожалықтары бидай, жүгері немесе арпа сияқты дәнді дақылдармен айналысады. Олар жоғары өнім мен өнім сапасын қамтамасыз ету үшін ауыл шаруашылығының заманауи әдістерін, соның ішінде механикаландыру мен тыңайтқыштарды қолдануды пайдаланады. Басқа шаруа қожалықтары көкөністерді, жемістерді және жидектерді өсіруге маманданған. Олар өсімдіктердің өсуіне оңтайлы жағдай жасайды, жаңа және дәмді өнімдер алу үшін суаруды, температураны және тамақтануды бақылайды. Кейбір шаруа қожалықтары химиялық тыңайтқыштар мен пестицидтерді қолданбай, органикалық егіншілікпен де айналысады. Азық-түлік өндірісінде мал шаруа қожалықтары да маңызды рөл атқарады. Олар ірі қара, шошқа, қой, ешкі немесе құс өсіреді.

Шаруа қожалықтары жануарларға қолайлы жағдай жасау, дұрыс тамақтану және ветеринарлық күтім жасау арқылы қамқорлық жасайды. Олар сондай-ақ өнімнің қауіпсіздігі мен сапасын қамтамасыз ету үшін сүттің, ет пен жұмыртқаның сапасын бақылайды. Кейбір шаруа қожалықтары қызметтің екі бағытын біріктіреді. Мысалы, диірмен шаруа қожалықтары мал шаруашылығымен де, дәнді дақылдармен де айналыса алады. Бұл шаруа қожалықтарына өз қызметін әртараптандыруға және әртүрлі көздерден табыс табуға мүмкіндік береді. Өнім өндіруден басқа, шаруа қожалықтары келушілерге экскурсиялар, агротуризм немесе тікелей шаруа қожалықтарында жаңа өнімдерді сату сияқты әртүрлі қызметтерді ұсына алады. Бұл ауыл шаруашылығын дамытуға және ауылдық жерлерде жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал етеді. Жалпы, шаруа қожалықтары азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде және ауыл шаруашылығын дамытуда маңызды рөл атқарады. Олар ауыл шаруашылығы секторының негізі болып табылады және ел үшін тұрақты және сау тамақ жүйесін құруға ықпал етеді [9].

Шаруа қожалығында жұмыс істеу үлкен еңбек пен күш-жігерді қажет етеді.

Барлық қиындықтарға қарамастан, шаруа қожалықтары экономика мен қоғамда маңызды рөл атқаруда. Олар халықты, әсіресе ауылдық жерлерде жұмыспен қамтамасыз етеді және жергілікті қауымдастықтардың дамуына ықпал етеді. Олар сондай-ақ дәстүрлі ауылшаруашылық тәжірибелерін сақтауға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға үлес қосады. Алайда, қазіргі әлемде ауылшаруашылық кәсіпорындары барған сайын ірі және өнеркәсіптік бола бастаған кезде, шаруа қожалықтары әрқашан нарықта бәсекеге түсе алмайды.

Міне, шаруа қожалығының кейбір шетелдік аналогтары:

1. Отбасылық шаруа қожалықтар: бұл бір отбасы мүшелері басқаратын және қызмет көрсететін шағын ауылшаруашылық кәсіпорындары. Олар АҚШ, Канада, Австралия және Еуропалық Одақ елдерінде кең таралған.

2. Органикалық шаруа қожалықтар: бұл азық-түлік өндіру үшін органикалық егіншілік әдістерін қолданатын шаруа қожалықтары. Олар Еуропалық Одақ елдерінде белсенді қолдау табады.

3. Кооперативтер: бұл ортақ мақсаттарға жету үшін бірге жұмыс істейтін шағын шаруа қожалық бірлестіктері. Олар көптеген шет елдерде белсенді дамып келеді.

4. Жеке қосалқы шаруашылықтар: бұл негізінен өз тұтынуы үшін азық-түлік өндірумен айналысатын шағын шаруашылықтар. Олар көптеген елдерде де кездеседі.

5. Шаруа қожалықтары: бұл ауылшаруашылық өнімдерін коммерциялық негізде өндірумен айналысатын шаруашылықтар. Олар ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірудің жоғары тиімді ұйымдастырушылық нысандарының бірі болып табылады.

Шаруашылықтың осы түрлерінің әрқайсысының тарихи, экономикалық, әлеуметтік және табиғи жағдайлармен анықталатын өзіндік ерекшеліктері бар екенін атап өткен жөн.

Бұл деректер әртүрлі елдердегі шаруа қожалықтарының мөлшері мен өндіріс көлемі туралы түсінік береді.

–АҚШ - тағы отбасылық шаруа қожалықтар.

Статистика: АҚШ ауыл шаруашылығы министрлігінің (USDA) мәліметтері бойынша, 2019 жылы елде шамамен 2 миллион шаруа қожалықтары болды, олардың 96% - дан астамы отбасылық операциялар.

Үлес: отбасылық шаруа қожалықтар елдің барлық ауылшаруашылық өнімдерінің шамамен 87% өндіреді.

Мәселелер: қаржылық мәселелер және жерді шоғырландыру-бұл шаруашылықтардың басты қиындықтары.

–Африкадағы шағын шаруа қожалықтары

Статистика: Сахараның оңтүстігіндегі Африка халқының шамамен 60% - ы егіншілікпен айналысады, көптеген шаруашылықтардың көлемі 2 гектардан аз.

Үлес: шағын шаруа қожалықтары аймақта тұтынылатын азық-түліктің 80% - на дейін өндіреді.

Мәселелер: несиелерге, заманауи технологиялар мен нарықтарға қол жетімділіктің болмауы және климаттың өзгеруі.

Еуропадағы отбасылық егіншілік (мысал ретінде Италия)

Статистика: Италияда 1,1 миллионнан астам аграрлық кәсіпорын бар, олардың көпшілігі отбасылық шаруашылықтар.

Үлес: отбасылық шаруашылықтар итальяндық экспорттың маңызды бөлігі болып табылатын шарап, зәйтүн майы және ірімшіктер сияқты өнімдерді өндіруге айтарлықтай үлес қосады.

Мәселелер: бюрократияның жоғары деңгейі, жерді мұрагерлікке қатысты мәселелер және өндіріс шығындарының артуы.

–Оңтүстік Америкадағы шағын шаруа қожалықтар (Колумбия).

Статистика: Колумбияда орташа есеппен 5 гектардан аз өңделетін шамамен 500,000 шағын кофе шаруа қожалықтары бар.

Үлес: шағын шаруа қожалықтары әлемдік нарықтағы сапасымен танымал колумбиялық кофенің көп бөлігін өндіреді.

Мәселелер: климаттың өзгеруіне қарсы күрес, әлемдік нарықтағы кофенің тұрақсыз бағасы және қаржыландыруға қол жетімділік.

Мен салыстыру үшін шаруа қожалықтарының шетелдік аналогтары бойынша бірнеше таңдамалы деректерді жинадым (Кесте 1.1).

Кесте 1.1– Шаруа қожалықтарының шетелдік аналогтары

Ел	шаруа қожалықтар көлемі (акр)	өндіріс (тонна)
АҚШ	180.0	120000
Үндістан	2.5	85000
Қытай	1.6	75000
Мексика	12.0	42000
Франция	95.0	62000

Шетелдік шаруа қожалықтарының нақты мысалдары:

Paradise Lot / Food Forest Farm, АҚШ1: бұл 10 жылдық тәжірибесі бар 4 акр жер учаскесіндегі қала маңындағы шаруа қожалықтары. Бақшада суық климатта өсетін 200-ден астам жеуге жарамды экзотикалық өсімдіктер бар. Шаруа қожалықтары орманды алқаптан, тропикалық дақылдар бақшасынан, жеуге жарамды су өсімдіктерінен, құс етінен, аквапоникамен вегетариандықтан тұрады (әзірленуде).

Шаруа қожалықтарының кірісі келесідей бөлінеді:

50% - Питомник,

20% - Шаруа қожалықтар иелерінің білім беру және ағарту қызметі,

20% - Кеңес беру,

5% - Экскурсиялар,

5% - Жаңа піскен көкөністер, шөптер, жемістер сату (1.1-сурет).

Whole Systems Design, АҚШ. Участке 4 га, 10 жылдық тәжірибе.

Шаруа қожалықтары-табиғи күріш бассейндері, жайылымдар және энергияны үнемдейтін ғимараттары бар террасалардағы тоғандар, жаңғақ және жеміс тоғайларының сериясы. Үлгілі экономика құру идеясы - жайылымнан таусылған жерді жандандыру тәжірибесі. Сайт қажетті калориялардың, отынның, құрылыс материалдарының және басқа ресурстардың 80% - принос әкеледі. Шаруа қожалықтары-бұл жеке мысал пермакультура өзін-өзі қамтамасыз ету мен тәуелсіздіктің жақсы көрсеткіштері бар табысты бизнеске айналу.

1.1-сурет – Food Forest Farm шаруа қожалықтарының кірістері, АҚШ

Шаруа қожалықтарының кірістері:

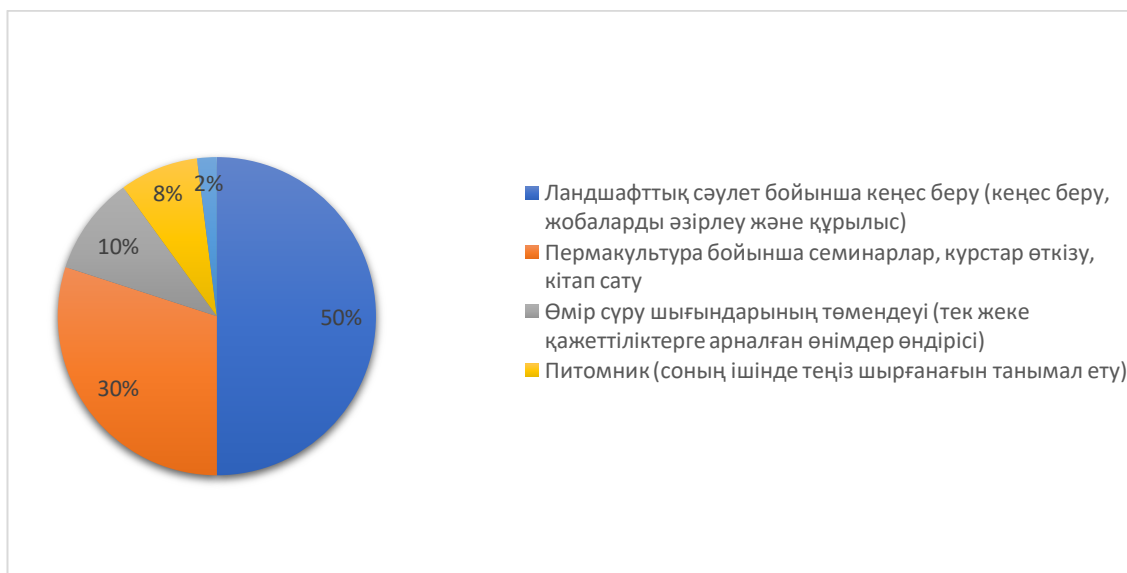
50% - Ландшафттық сәулет бойынша кеңес беру (кеңес беру, жобаларды әзірлеу және құрылыс)

30% - Пермакультура бойынша семинарлар, курстар өткізу, кітап сату

10% - Өмір сүру шығындарының төмендеуі (тек жеке қажеттіліктерге арналған өнімдер өндірісі)

8% - Питомник (соның ішінде теңіз шырғанағын танымал ету)

2% - Экскурсиялар өткізу (1.2-сурет).

1.2 - сурет – Whole Systems Design шаруа қожалықтарының кірістері, АҚШ **Miracle Farms**, Канада. Коммерциялық пермакультура бағы бар 5 га шаруа қожалықтары, 22 жылдық тәжірибе.

Жоба монокультуралық БАҚ (алма) ретінде дүниеге келді. Органикалық егіншілік үлгісінің шектеулері авторларды 2 гектарға жуық жерді пермакультуралық баққа айналдыруға итермеледі. Бұл өзін-өзі күтетін бірегей

экожүйе. Бақша пар үлгісімен жасалған: жеміс және азотты бекітетін ағаштар бірге отырғызылады, бұл өнімділікті арттырады және қосымша тыңайтқыштарға тәуелділікті жояды.

Бақшада алманың 80 түрі, алмұрттың бірнеше сорттары, шие, қара өрік және басқа да көкөністер мен жемістердің көптеген түрлері бар. Дақылдар бір жолда егін жинау уақыты 10 күнде "терезеге" түсетіндей етіп қатар-қатар отырғызылады. Өткелдер арасында құстарды жаюға арналған шөп өседі.

Шаруа қожалықтарында бизнес-модель қолданылады, онда сатып алушылар тек егін жинауға тікелей қатысатындар бола алады. Бұл еңбек шығындарын, өнімді орауды 40% - ға дейін азайтады.

Miracle Farms оқу алаңы ретінде де жұмыс істейді: мұнда құстарды өсіру және өңдеу, питомниктерді басқару, пермакультура дизайны, сондай-ақ экскурсиялар бойынша практикалық шеберханалар өткізіледі.

Кірістер:

70% - Өнімді сату (құс етінен, жемістер мен көкөністерден кептірілген жемістер мен шөптерге дейін)

20% - Білім беру қызметі

8% - Шаруа қожалықтары туралы

2% - Кеңес беру (1.3-сурет).

1.3- сурет – Канаданың ғажайып шаруа қожалықтары

Food Forest, Австралия. Білім беру орталығы 25 га, 25 жылдық тәжірибесі бар пермакультура шаруа қожалықтары.

Жауын-шашын аз болатын жалаңаш жердің бір бөлігі пермакультура шаруа қожалықтарына айналды, оның өнімі жеке қажеттіліктер мен қауымдастықтың қажеттіліктері үшін жеткілікті. Мұнда органикалық сертифицирталған өнімдердің 160 түрі бар-бал мен жаңғақтан бидайға, ағашқа және ағаш көшеттеріне дейін.

Шаруа қожалықтарының жаңбыр суын жинау ұйымдастырылған, суды жылыту және электр қуатымен қамтамасыз ету үшін күн панельдері орнатылған.

Өнімдерге қымбат көпжылдық өсімдіктерге (жаңғақтар, кароб жемістері), жүзімге, зәйтүнге және зәйтүн майына, сондай-ақ көшеттерге баса назар аудару. WWOOF еріктілерін тарту және қысқа мерзімді жалдау арқылы жұмысшылардың шығындары аздап төмендейді.

Кірістер:

50% - Өсірілген органикалық өнімдерді сату және өнімді қайта өңдеу

47% - Семинарлар, курстар өткізу, DVD сату

1% - Кеңес беру

2% - Питомниктен өсімдіктерді сату (1.4 сурет).

1.4 - сурет – Австралия шаруа қожалықтары

Шаруа қожалықтарының шетелдік аналогтарын талдай отырып, келесі қорытындылар жасауға болады:

1) көптеген елдердегі шаруа қожалықтары алуан түрлілігімен және мамандануымен ерекшеленеді. Аймаққа және климаттық жағдайларға байланысты шаруа қожалықтары ауылшаруашылық жұмыстарының әртүрлі бағыттарын таңдайды, соның ішінде дәнді дақылдар, көкөністер, жемістер, жидектер, мал мен құс өсіру. Кейбір шаруашылықтар химиялық тыңайтқыштар мен пестицидтерді пайдаланудан аулақ болып, органикалық егіншілікке назар аударады.

2) көптеген шаруа қожалықтар өздерінің тұрақтылығы мен кірістілігін арттыру үшін әртүрлі әрекеттерді біріктіреді. Мысалы, шаруашылықтар ауылшаруашылық өнімдерін өндіруді агротуризммен, білім беру қызметтерімен және өнімді тікелей шаруа қожалықтарынан сатумен біріктіре алады. Бұл кіріс көздерін әртараптандыруға және бір қызмет түріне тәуелділікті азайтуға мүмкіндік береді.

3) шетелдік шаруа қожалықтар заманауи технологияларды белсенді пайдаланады және мемлекет пен кооперативтерден қолдау алады. Бұған несиеге қол жеткізу, жерді өңдеудің заманауи әдістері, процестерді автоматтандыру және

нарыққа шығуды қолдау кіреді. Осындай технологиялар мен қолдау шараларын енгізу шаруашылықтардың өнімділігі мен тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

4) дамыған елдерде шаруа қожалықтарының экологиялық тұрақтылығына көбірек көңіл бөлінеді. Канада мен Австралиядан алынған мысалдар шаруа қожалықтарының өзін-өзі қамтамасыз ететін экожүйелерді құру үшін пермакультура мен органикалық егіншілікті қалай пайдаланатынын көрсетеді, осылайша қоршаған ортаға теріс әсерді азайтады және өнім сапасын жақсартады.

5) шаруа қожалықтары жұмыспен қамтуда, әсіресе ауылдық жерлерде маңызды рөл атқарады. Олар жергілікті қауымдастықтарды дамытуға, дәстүрлі ауылшаруашылық тәжірибелерін сақтауға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға ықпал етеді.

Осылайша, шетелдік шаруа қожалықтарының тәжірибесі аграрлық сектордың табысты дамуы әртүрлі қызмет түрлерінің интеграциясына, басқарудың заманауи технологиялары мен әдістерін қолдануға, сондай-ақ мемлекет пен кооперативтерді қолдауға байланысты екенін көрсетеді. Бұл тәжірибе Қазақстандағы шаруа қожалықтарын дамыту үшін пайдалы болуы мүмкін, олардың өнімділігін, тұрақтылығын және ел экономикасына қосқан үлесін жақсартуға көмектеседі.

Шетелдік шаруа қожалықтарының географиялық, экономикалық және әлеуметтік контекстіне байланысты әртүрлі ерекшеліктері бар. Төменде шаруа қожалықтардың кейбір түрлерінің негізгі ерекшеліктері берілген (Кесте 1.2)

Кесте 1.2 – Шаруа қожалықтарының шетелдік аналогтарының ерекшеліктері

Шаруа қожалық түрі	Басқару және Иелену	Өндірістегі Үлесі	Мәселелер
Отбасылық шаруа қожалық (АҚШ)	Бір отбасы мүшелері басқаратын және қызмет көрсететін	АҚШ-тағы барлық ауылшаруашылық өнімдерінің шамамен 87% өндіреді	Қаржылық қиындықтар және жерді шоғырландыру
Шағын шаруа қожалықтар (Африка)	Шағын шаруа қожалықтар, 2 гектардан кем	Аймақта тұтынылатын азық-түліктің 80%-на дейін өндіреді	Несие, заманауи технологиялар мен нарықтарға қол жетімділіктің болмауы, климат өзгерістері
Отбасылық шаруа қожалықтар (Еуропа, Италия мысалы)	Көптеген аграрлық кәсіпорындар отбасылық	Шарап, зәйтүн майы және ірімшіктерді өндіруге үлкен үлес қосады	Бюрократияның жоғары деңгейі, жерді мұрагерлікке беру мәселелері және өндіріс шығындарының өсуі
Шағын шаруа қожалықтар (Оңтүстік Америка, Колумбия мысалы)	Орташа есеппен 5 гектардан кем	Жоғары сапалы колумбиялық кофенің көп бөлігін өндіреді	Климаттың өзгеруімен күрес, кофенің тұрақсыз әлемдік бағалары және қаржыландыруға қол жетімділік

1.2 кестенің жалғасы

Пермакультуралық шаруа қожалықтар (Канада, Miracle Farms мысалы)	Уникалды өз-өзін ұстап тұратын экожүйе	80 сорт алма, бірнеше сорт алмұрт, черешня, өрік және басқа жемістер мен көкөністер	Климаттың өзгеруіне бейімделу және тұрақсыз нарықтық бағалар
Органикалық шаруа қожалықтар (Австралия, Food Forest мысалы)	Жаңбыр суын жинау, күн панельдерін орнату	160 түрлі органикалық өнімдер	Ресурстардың төмен қол жетімділігі жағдайында өмір сүру

Шетелдік шаруа қожалықтарының аналогтарының артықшылықтары мен кемшіліктері келесідей. Артықшылықтарға заманауи технологияларды пайдалану, жоғары өнімділік және нарыққа тиімді шығу мүмкіндігі жатады. Кемшіліктердің арасында қаржыландыруға қолжетімділіктің шектеулігі, климаттық өзгерістерге бейімделу қажеттілігі және жоғары бастапқы инвестициялардың қажеттілігі атап өтіледі. Сонымен қатар, шетелдік фермерлік шаруашылықтардың тәжірибесін қолдану арқылы Қазақстандағы шаруа қожалықтарының тиімділігін арттыруға болады.

Артықшылықтары мен кемшіліктері кестеге келтірейік (Кесте 1.3).

Кесте 1.3 – Шаруа қожалықтарының аналогтарының артықшылықтары мен кемшіліктері

Шаруа қожалық түрі	Артықшылықтары	Кемшіліктері
Отбасылық шаруа қожалық (АҚШ)	- Жоғары өнімділік: АҚШ-тағы барлық ауылшаруашылық өнімдерінің 87%-ын өндіреді.	-Қаржылық қиындықтар: Несие алуға қиындықтар.
	- Басқару тиімділігі: Отбасы мүшелері басқаратындықтан шешім қабылдау жылдамдығы жоғары.	-Жерді шоғырландыру: Ірі агробизнеске қарсы бәсекелестік қиындықтары.
	- Дәстүрлі тәжірибелерді сақтау: Отбасы дәстүрлерін сақтау арқылы шаруа қожалықтарындағы тұрақтылықты қамтамасыз етеді.	-Мұрагерлік мәселелері: Жерді мұрагерлік бойынша беру мәселелері.
Шағын шаруа қожалықтар (Африка)	- Азық-түлік қауіпсіздігі: Аймақта тұтынылатын азық-түліктің 80%-на дейін өндіреді.	-Несиелерге қолжетімділік: Қаржыландыру мүмкіндігінің шектеулігі.
	- Жергілікті қауымдастықтарға жұмыс орындарын ұсынады.	-Технологиялардың жетіспеушілігі: Заманауи ауылшаруашылық технологияларына қолжетімділіктің төмендігі.
	- Төмен шығындар: Кішкентай жер учаскелерінде жұмыс істеу шығындары төмен.	-Климат өзгерістері: Ауа райының тұрақсыздығы мен климат өзгерістерінің әсері.

1.3 кестенің жалғасы

Отбасылық шаруа қожалықтар (Еуропа)	- Жоғары сапалы өнім: Шарап, зәйтүн майы, ірімшік сияқты өнімдерді өндіруге үлкен үлес қосады.	-Бюрократия: Жоғары деңгейдегі бюрократия шаруа қожалықтарының жұмысын қиындатады.
	- Жергілікті нарықтарда танымалдық: Өнімдерін жергілікті нарықтарға сатады.	-Мұрагерлік мәселелері: Жерді мұрагерлікке беру мәселелері.
	- Тұрақты ауылшаруашылық тәжірибелерін қолданады.	-Өндіріс шығындарының өсуі: Жабдықтар мен ресурс бағаларының жоғарылауы.
Шағын шаруа қожалықтар (Оңтүстік Америка, Колумбия)	- Жоғары сапалы өнім: Әлемдік нарықта жоғары бағаланатын кофе өндіреді.	-Климат өзгерістері: Климаттың өзгеруі мен ауа райының тұрақсыздығы әсер етеді.
	- Жергілікті экономикаға үлес қосады: Жұмыс орындарын құру және экономиканы нығайту.	-Бағаның тұрақсыздығы: Әлемдік нарықтағы кофе бағасының өзгеруі.
	- Дәстүрлі ауылшаруашылық әдістерін сақтайды.	-Қаржыландыруға қолжетімділік: Несиелер мен инвестицияларға қолжетімділіктің шектеулігі.
Пермакультуралық шаруа қожалықтар (Канада)	- Экологиялық тұрақтылық: Тұрақты экожүйелер құру арқылы қоршаған ортаға зиян келтірмейді.	-Климатқа бейімделу: Климат өзгерістеріне бейімделу қажеттілігі.
	- Өнімнің әртүрлілігі: Әртүрлі жеміс-жидек, көкөніс және жаңғақ сорттарын өсіреді.	-Нарыққа шығу: Органикалық өнімдерге сұраныс әрдайым жоғары болмауы мүмкін.
	- Табиғи ресурстарды тиімді пайдалану: Су жинау және күн энергиясын пайдалану.	-Жоғары бастапқы шығындар: Пермакультуралық әдістерді енгізу үшін бастапқы инвестициялар қажет.
Органикалық шаруа қожалықтар (Австралия)	- Экологиялық таза өнімдер: Органикалық өнімдерге сұраныс жоғары.	-Ресурстардың шектеулігі: Су және жер сияқты ресурстардың төмен қол жетімділігі.
	- Табиғи ресурстарды пайдалану: Жаңбыр суын жинау және күн панельдерін пайдалану.	- Жоғары еңбек шығындары: Органикалық әдістерді қолдану көп еңбекті талап етеді.
	- Жергілікті және халықаралық нарықтарда танымалдық.	-Өнімділік: Органикалық егіншіліктің кейбір әдістері дәстүрлі әдістерге қарағанда төмен өнімділік береді.

Шетелдік шаруа қожалықтарының тәжірибесі Қазақстандағы шаруа қожалықтарын дамыту үшін маңызды сабақтар береді. Әр түрлі әдістер мен тәжірибелерді енгізу арқылы шаруа қожалықтарының өнімділікті арттырып, экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ете алады. Сонымен қатар, шаруа қожалықтарының қаржылық және технологиялық қолжетімділігін жақсарту арқылы олардың тұрақтылығын арттыруға болады.

1.2 Шаруа қожалықтарының ұйымдастырылуы және басқарылуы

Шаруа қожалықтарын ұйымдастыру және басқару олардың табысты қызметінде шешуші рөл атқарады. Жоспарлау, өндірісті басқару, қаржылық басқару, ресурстарды басқару, маркетинг және заманауи технологияларды енгізу шаруа қожалықтарының өнімділігін, тұрақтылығын және кірістілігін арттыруға ықпал етеді.

Шаруа қожалығын ҚР ауыл шаруашылығының өндірістік бірлігі ретінде қарастырайық.

Шаруа қожалығы Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығының тең құқылы өндірістік бірліктерінің бірі болып табылады. Шаруа қожалығының негізі-ауылшаруашылық кәсіпорындарының басқа ұйымдық-құқықтық нысандарына тән және тән емес отбасылық-еңбек қатынастары [1, б.1].

Шаруа қожалығы өз қызметінің бағытын – астық өндірісін, астық өндірісінің құрылымы мен көлемін дербес айқындайды, астық өнімдерін өсіреді және өткізеді, сондай-ақ шаруашылық жүргізуге байланысты басқа да мәселелерді шешеді.

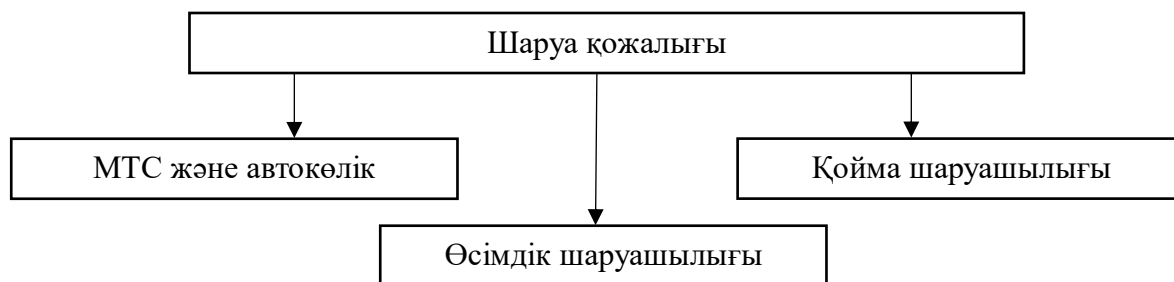
Шаруа қожалығының мүшелеріне ауданы 1780 га уақытша өтеусіз жер пайдалану құқығымен жер учаскесі берілді, ол бірыңғай массивпен бөлінді және оның мүшелерінің ортақ үлестік жер пайдалану құқығында тұр. Ауыл шаруашылығы алқаптарының үлесіне шаруа қожалығына бекітілген жалпы жер көлемінің 99,6% - ы тиесілі. Ауыл шаруашылығы алқаптарының құрылымында егістік-84,0%, қалған 16% - шабындықтар мен жайылымдар басым. Егістік алқапта 1248 га дәнді дақылдар немесе 83,9% құрайды, булардың үлесіне жыл сайын 16,1% немесе 240 га бөлінеді.

Шаруа қожалығында мақсаттардың белгілі бір жүйесі бар, яғни ол қол жеткізуге тырысатын қажетті нәтижелер (Кесте 1.4). Шаруа қожалығының басты мақсаты-нарық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру.

Кесте 1.4 – Шаруа қожалығының мақсаттар жүйесі

Мақсаттың түрі	Мақсаттың мазмұны
Негізгі мақсат	Нарық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру
Экономикалық	Шаруашылықтың пайдасы мен отбасы капиталын арттыру
Өндірістік	Өндіріс көлемін ұлғайту, өнім шығынын азайту және оның сапасын жақсарту
Әлеуметтік	Отбасының өмір сүру деңгейін сақтау және жақсарту, жеке істермен айналысуға бос уақытты көбейту, сондай-ақ шаруа қожалықтарының ұжымында қолайлы моральдық-психологиялық ахуал қалыптастыру

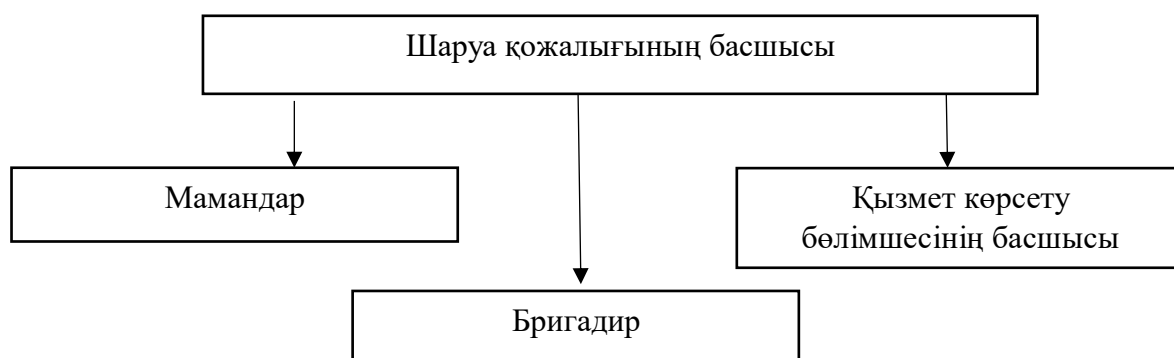
Шаруа қожалығына қатысты ұйымдастырушылық, өндірістік және басқару құрылымын ажыратуға болады. Шаруа қожалығының ұйымдық құрылымы екі сатылы типке жатады (1.5-сурет).

1.5 - сурет – Шаруа қожалығының ұйымдық құрылымы сызбасы

Шаруа қожалығының ұйымдастырушылық құрылымы басқару сатыларының санына және жалпы шаруашылық және төменгі басқару буындарының өзара байланыстарының сипатына шешуші әсер етеді. Өндірістік құрылым функционалды. Осы кәсіпорындағы барлық өндірістік процестер негізгі, қосалқы және қызмет көрсету болып бөлінеді. Бұл жиынтықта негізгі өндіріс орталық орын алады, нәтижесінде негізгі дақылдар (бидай) өсіріледі. Негізгі өндірісті бір трактор-дала бригадасы ұсынады. Қосалқы өндіріс ауылшаруашылық техникасы мен машина ауласын дайындау, техникалық қызмет көрсету және жөндеу жүзеге асырылатын жөндеу учаскесінен тұрады, онда техника сақталады. Қызмет көрсету өндірісіне астық сақтауға арналған қойма және құрал-саймандарды, тыңайтқыштар мен улы химикаттарды сақтауға арналған қорап жатады.

Шаруа қожалығында екі сатылы басқару құрылымы (1.6-сурет).

1.6 - сурет – Шаруа қожалығын басқару құрылымының схемасы

Басқарудың бірінші кезеңі-бригаданы басқару, ал екіншісі-шаруа қожалығының басшысы бастаған жалпы шаруашылық буындары. Шағын шаруа қожалығында трактор-дала бригадасының бригадирі тікелей шаруа қожалығының басшысына бағынады. Оның белгілі бір күшті жақтары бар – басқару аппаратының жеделдігі, сапасы, сенімділігі және үнемділігі қамтамасыз етіледі.

Осылайша, шаруа қожалықтары, әсіресе Қазақстан Республикасындағы шаруа қожалықтары ауыл шаруашылығында, экономикада және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады.

Шаруа қожалықтарын ұйымдастыру және басқару олардың табысты жұмысының маңызды факторлары болып табылады. Тиімді жоспарлау, Өндірісті басқару, қаржылық басқару, ресурстарды басқару, маркетинг және заманауи технологияларды енгізу шаруа қожалықтарының өнімділігін, тұрақтылығын және кірістілігін арттыруға ықпал етеді.

Кесте 1.6 – Шаруа қожалығындағы басқару жүйесінің ерекшеліктері

Ерекшеліктері	Мазмұны
Өндірістік процестің сипаты	Қолданылатын техникалық құралдар мен технологиялық процестердің шектеулігі (астық өндірісінің төмен қарқындылығы). Тар мамандану – тек жұмсақ бидай өндіру. Еңбек, жер және капиталды пайдалану өнімділігінің төмен деңгейі
Басқару және жетекшілік жүйесінің ерекшелігі	Меншік құқығы мен кәсіпорынды тікелей басқарудың бірлігі, ақпараттық байланыстардың қарапайымдылығы. Басқару командасының жинақылығы және маманның көпфункционалдығы. Шешімдерді қабылдау жылдамдығы
Басқару жүйесінің жекелеген элементтерінің жағдайы	Қолданылатын қаржы ресурстарының аздығы, капитализацияның төмендігі. Шаруашылық қызметке отбасылық және туыстық байланыстардың әсері. Қожайын мен жұмысшы арасындағы ерекше қарым-қатынас сипаты
Сыртқы серлердің ерекшеліктері	Экономикалық конъюнктураның, саяси жағдайдың, заңнаманың өзгеруіне сезімталдық. Ресурстық және өткізу нарықтарының жергіліктілігі. Қолдау жүйесіне үлкен тәуелділік

Шаруа қожалығының негізінде отбасылық-еңбек байланыстары жатыр, бұл оны ҚР-дағы ауыл шаруашылығы ұйымдарының басқа ұйымдық-құқықтық нысандарынан ерекшелендіреді. Шаруашылық өз қызметінің бағытын және өндіріс көлемін дербес айқындайды, сондай-ақ шаруашылық жүргізуге байланысты басқа да мәселелерді шешеді. (Кесте 1.6)

1.3 Шаруа қожалықтарының басты проблемалары

Шаруа қожалықтарының алдында тұрған мәселелердің себептерін талдау осы қиындықтардың негізінде не жатқанын және оларды қалай шешуге болатынын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Мәселелердің негізгі себептері және оларды талдау А қосымшада келтірілген.

Климаттың өзгеруі және су ресурстарының біркелкі бөлінбеуі суды үнемдеу технологияларын енгізуді және су ресурстарын басқаруды жақсартуды талап етеді.

Ескі жабдықтар мен инвестициялардың жетіспеушілігі суару жүйелерін жаңартуды және қаржылық ресурстарды тартуды талап етеді.

Шаруа қожалықтары арасында шамадан тыс суару мен білімнің жетіспеушілігін тұрақты суару әдістерін енгізу, дренаждық жүйелерді жақсарту және білім беру бағдарламалары арқылы жеңуге болады.

Технология мен қаржыландырудың шектеулі қолжетімділігі ГАЖ (Географиялық Ақпарат Жүйелері) мен қашықтықтан зондтауға инвестиция салуда, сондай-ақ шаруа қожалықтарының осы деректерге қолжетімділігін қамтамасыз етуде қиындықтар туғызады.

Тұрақты мониторинг пен техникалық шектеулердің жоқтығын үнемі тексеру, техникалық жабдықты жақсарту және мамандардың біліктілігін арттыру арқылы жеңуге болады. Тарихи және құқықтық проблемалар, сондай-ақ білікті мамандардың жетіспеушілігі геодезиялық түсірілім жүргізуді, кадастрлық деректерді цифрландыруды, геодезистер мен кадастрлық инженерлерді оқытуды және жалдауды талап етеді. Қымбат тұқымдарды, тыңайтқыштарды, пестицидтерді және отынды субсидиялар арқылы өтеуге болады, несиелер және шығындарды азайту бағдарламаларын әзірлеу.

Қаржылық қолдаудың болмауы микроқаржыландыру және мемлекеттік қолдау бағдарламаларын әзірлеуді талап етеді. Тәуекелдерді басқару стратегияларын әзірлеу және кооперативтер құру арқылы жаһандық нарықтарға тәуелділікті азайтуға болады. Басқа елдердегі экономикалық тұрақсыздық нарықтарды әртараптандыруды және өнімді сақтау жағдайларын жақсартуды талап етеді.

Жастардың қалаларға кетуін тартымды еңбек жағдайларын жасау және жастарды қолдау бағдарламалары арқылы тоқтатуға болады. Уақытша жұмысшылардың қажеттілігін бағдарламаларды енгізу арқылы қанағаттандыруға болады уақытша жұмысқа орналастыру.

Азық-түлік қауіпсіздігі мен қоршаған ортаны қорғаудың күрделі талаптары шаруа қожалықтары үшін заңнама мен кеңес беру қызметтерін орындау процедураларын жеңілдетуді талап етеді. Ұзақ және күрделі әкімшілік процестер бюрократиялық процедураларды оңтайландыруды және әкімшілік процестерді цифрландыруды талап етеді.

Тыңайтқыштар мен пестицидтерді шамадан тыс пайдалану тұрақты егіншілік әдістерін енгізуді және дақылдарды айналдыруды талап етеді. Жерді дұрыс басқармау топырақты қорғау және агроорман шаруашылығы әдістерін қолдануды талап етеді.

Нашар өмір сүру және еңбек жағдайлары ауылдық жерлерде инфрақұрылымды дамытуды және даму мүмкіндіктерін құруды талап етеді. Жас қызметкерлердің жетіспеушілігі аға буынды қолдау бағдарламаларын және білім беру бастамалары арқылы жастарды тартуды талап етеді.

2 Қазақстан республикасының аграрлық құрылымдарын зерделеу негізінде шаруашылықтың неғұрлым тиімді нысанын айқындау

2.1 Қазақстан Республикасы агроқұрылымдарының технологиялық және инновациялық әлеуеті

Ауыл шаруашылығы Қазақстан экономикасында шешуші рөл атқарады. Ол елдің ЖІӨ-нің едәуір бөлігін қамтамасыз етеді және ауыл тұрғындарын жұмыспен қамтудың негізгі көзі болып табылады. Ауылшаруашылық жұмыстарының өнімділігін арттыру экономикалық өсуге, кедейлік деңгейін төмендетуге және азық-түлік қауіпсіздігін жақсартуға ықпал етеді.

Тиімді ауылшаруашылық техникасы ауылшаруашылық операцияларын дәл орындау және егістіктерді уақтылы өңдеу арқылы дақылдардың өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді. GPS навигациясы және автоматтандыру сияқты заманауи технологиялар егу, суару және Тыңайтқыштардың дәлдігін қамтамасыз етеді, бұл шығындарды азайтады және өнімділікті арттырады.

Тиімді техниканы пайдалану отын шығынын азайту, техникалық қызмет көрсету және жөндеу шығындарын азайту және жұмыс күшіне деген қажеттілікті азайту арқылы өндіріс шығындарын азайтуға мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы машиналар мен жабдықтар сенімдірек және аз техникалық қызмет көрсетуді қажет етеді, бұл бос уақытты қысқартады және жалпы тиімділікті арттырады.

Халықаралық нарықта Қазақстан ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруші басқа елдермен бәсекелеседі. Заманауи және тиімді техниканы пайдалану өнімнің сапасын жақсартуға, өндіріс көлемін арттыруға және өзіндік құнын төмендетуге көмектеседі, бұл қазақстандық тауарларды бәсекеге қабілетті етеді.

Қазіргі заманғы техника ауыл шаруашылығы қызметкерлеріне физикалық жүктемені азайтады, еңбек қауіпсіздігін арттырады және жұмыс жағдайын жақсартады. Бұл ауыл шаруашылығы секторына жас мамандарды тартуға және оларды жергілікті жерлерде ұстауға ықпал етеді, бұл өз кезегінде ауылдық аумақтардың дамуын қолдайды.

Тиімді техника табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға, қоршаған ортаға теріс әсерді азайтуға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға ықпал етеді. Нақты технологиялар химиялық заттарды пайдалануды азайтуға, су ресурстарын оңтайландыруға және топырақ жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді.

Тиімді Ауыл шаруашылығы техникасын пайдалану Қазақстанның аграрлық секторды жаңғырту және дамыту жөніндегі мемлекеттік саясатының мақсаттарына сәйкес келеді. Қазіргі заманғы техниканы сатып алуды субсидиялау мен қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары Ауыл шаруашылығын технологиялық жаңартуға және оның орнықтылығын арттыруға ықпал етеді.

Тиімді Ауыл шаруашылығы техникасын енгізу және пайдалану Қазақстанның аграрлық секторының орнықты дамуы үшін қажетті шарт болып табылады. Бұл өнімділікті арттыруға, шығындарды азайтуға, ауыл халқының өмір сүру сапасын жақсартуға және халықаралық нарықта бәсекеге қабілеттілікті

нығайтуға ықпал етеді.

Қазақстанда пайдалану үшін тиімді Ауыл шаруашылығы техникасын таңдау климаттық жағдайларды, өсірілетін дақылдардың түрлерін және шаруашылықтың көлемін қоса алғанда, бірқатар факторларға байланысты. Міне, Қазақстандағы әртүрлі ауыл шаруашылығы қажеттіліктері үшін пайдалы болуы мүмкін техниканың бірнеше түрі: тракторлар, сепкіштер, комбайндар, бүріккіштер, қопсытқыштар, соқалар.

Сапалы ауылшаруашылық техникасына инвестиция салу ауылшаруашылық жұмыстарының тиімділігі мен өнімділігін едәуір арттыра алады, нәтижесінде өнімділік пен пайда артады.

Қазақстандағы ауыл шаруашылығы техникасының шамамен 80% - ы импортқа тиесілі, бұл ретте макроөңір елдеріндегі импорт көлемі шамамен 6 млрд АҚШ долларын құрайды. Қазақстанда айтарлықтай тозумен сипатталатын аграрлық техникаға жоғары жасырын сұраныс байқалады. Агроөнеркәсіптік кешенге жаңа технологияларды енгізу тиімділікті арттыру үшін ауыл шаруашылығы техникасы мен жабдықтарының жаңа түрлерін өндіруді дамытуды ынталандырады. Агротехникаға сұранысты мемлекеттік қолдау сатып алушыларды жеңілдетілген қаржыландыруды қамтиды [6].

Өңдеу және өңдеу өнеркәсібіндегі технологиялық жабдықтардың орташа қызмет ету мерзімі 17-20 жыл аралығында, ал әлемдік тәжірибе 5-7 жыл ішінде жабдықты толық ауыстыруды көрсетеді. Бұл біздің еліміздің кәсіпорындары бәсекелестерден екі ұрпаққа артта қалған жабдықта жұмыс істейтінін көрсетеді.

2000 жылдан 2022 жылға дейінгі кезеңде жасалған қаржы лизингі шарттары бойынша ҚазАгроҚаржы жалпы сомасы 503 685 млн. теңгеге 42 999 бірлік қайта өңдеу жабдығы сатып алынды, оның ішінде: шұжық өнімдерін өндіру желілері; сүтті қайта өңдеу желілері; өсімдік майын өндіруге арналған жабдықтар; диірмен кешендері; түйе сүтін қайта өңдеу бойынша шағын зауыт; жем және қысқа кесілген макарон өндірісі бойынша желілер және басқа да жабдықтар, бұған 2.1-кесте дәлел бола алады.

Кесте 2.1 – Лизингке техника мен жабдықтарды сатып алу динамикасы, млн. теңге

Атауы	2020 год		2021 год		2022 год	
	бірлік	сомасы	бірлік	сомасы	бірлік	сомасы
Пос. кешендер	56	1 266	31	509	72	1 736
Трактор	962	11 963	788	9 432	1 032	15 592
Комбайндар	490	24 085	283	16 896	495	28 268
Сепкіштер	104	2 762	124	1 703	133	2 626
Басқа техника	1 474	11 724	1 150	7 830	1 550	12 762
Жабдық	33	3 960	24	3 807	144	1 987
Барлығы	3 119	55 760	2 400	40 176	3 426	62 972

Қазіргі уақытта елде 46-ға жуық Лизингтік компания тіркелген, олардың ішінде тек 20-ға жуық ұйым лизингтік қызмет көрсетуді жалғастыруда.

«Эксперт РА Қазақстан» Рейтингік агенттігінің деректері бойынша лизингік қызметтер нарығындағы көшбасшылар «ҚазАгроҚаржы» АҚ, «Астана қаржы лизингі» АҚ, сондай-ақ нарықтағы үлесі болып табылатын «ҚДБ-лизинг» АҚ болып табылады:

- 1.«ҚазАгроҚаржы» АҚ-31%.
- 2.«Астана қаржы лизингі» ақ-19%.
- 3.ҚДБ-лизинг-10%.
- 4.Басқалары-40%.

Қазіргі уақытта Қазақстандағы аграрлық техниканың 80% - ы машиналар мен жабдықтар санының жалпы өсуіне қарамастан тозған. Тракторлар мен астық жинайтын комбайндардың 80% - дан астамының орташа жасы 13-14 жасты құрайды, нормативтік пайдалану мерзімі 8-10 жыл. Нәтижесінде тракторлардың 93%, сепкіштердің 95% және астық жинайтын комбайндардың 71% есептен шығаруға жатады. Елдегі агротехниканың жалпы тозу деңгейі Б қосымшасында көрсетілгендей шамамен 87% құрайды.

Аграрлық техника өндірісінің бәсекеге қабілеттілігіне негізінен инновациялық және технологиялық әлеует, адами ресурстар және қаржы қаражатының қолжетімділігі сияқты негізгі факторлар әсер етеді [15].

2021, 2022 және 2023 жылдардағы ауылшаруашылық техникасының болуына қатысты деректерді талдай отырып, бірнеше негізгі қорытындылар жасауға болады:

Ауылшаруашылығы мен орман шаруашылығына арналған тракторлар, соқалар, жыртқыштар мен культиваторлар, дискілі тырмалар және ротоваторлар сияқты техниканың кейбір санаттары 2021 жылдан 2023 жылға дейін азайған. Бұл жабдықтардың тозуына, оларды ауыстыруға қаржыландырудың болмауына немесе мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіздігіне байланысты болуы мүмкін.

Әсіресе дискілі тырмалар саны (-46,2%), ротоваторлар саны (-48,3%) және жүгері жинау машиналары саны (-73%) айтарлықтай азайған. Бұл ауылшаруашылық жұмыстардың тиімділігіне теріс әсер етуі мүмкін.

Аралы тырмалар (+109,5%), органикалық тыңайтқыштарды шашқыштар (+166,7%) және жеміс-жидек жинау машиналары (+145,5%) санаттарында айтарлықтай өсу байқалады. Бұл осы арнайы машиналарға сұраныстың өсуіне немесе осы салаларға инвестициялардың көбеюіне байланысты болуы мүмкін.

Сеялқалар саны үш жыл бойы тұрақты болып қалды (155 бірлік). Бұл осы техника санатына сұраныстың тұрақты екенін және оның жағдайының тұрақты екенін көрсетеді.

Суару машиналары саны 26,7%-ға өсті, бұл тиімді суару жүйелеріне сұраныстың артуын көрсетеді. Минералды тыңайтқыштарды шашқыштар саны 31,3%-ға өсті, бұл топырақ сапасы мен өнімділікті арттыруға деген назардың күшеюін көрсетеді.

Кейбір машиналарды пайдаланудың төмендеуі: Ұнтақ шашқыштар (-57,9%) және жануарларға арналған азық дайындау машиналары саны (-53,3%) айтарлықтай қысқарған. Бұл ауылшаруашылықта басқа әдістерге немесе құралдарға көшуге байланысты болуы мүмкін.

Жүк машиналарын пайдаланудағы оң динамика: Жүк машиналары саны 7,1%-ға өсті, бұл тасымалдау көлемінің артуына және өнімді тасымалдау қажеттілігіне байланысты болуы мүмкін.

Әсіресе, айтарлықтай төмендеу байқалған санаттарда ескі жабдықтарды жаңарту және ауыстыруға инвестицияларды көбейту. Ауылшаруашылық техникасын сатып алуға мемлекеттік қолдауды күшейту және субсидиялар беру, бұл шаруа қожалықтарына техника паркін жаңартуға көмектеседі. Шаруа қожалықтарының жаңа технологиялар мен ауылшаруашылық әдістері туралы хабардарлығын арттыру үшін білім беру бағдарламаларын енгізу.

Ауылшаруашылық өнімдерін тасымалдау және сақтау инфрақұрылымын жақсарту, бұл сонымен қатар жүк машиналарының санын арттыруды қамтуы мүмкін.

Бұл шаралар ауылшаруашылық өндірісінің тиімділігін арттыруға және ауылдық аймақтардың тұрақты дамуын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Қазақстанның аграрлық саясаты негізгі міндеттерді шешуге бағытталған: ауыл шаруашылығында жаңа жабдықтарды, инновациялық технологиялар мен әдістерді енгізу; әлемдік тәжірибені пайдалана отырып, аграрлық-индустриялық әртараптандыруды дамыту және аграрлық шикізатты қайта өңдеуді ұлғайту.

Қазақстандағы агроқұрылымдардың инновациялық әлеуеті мыналарды қамтиды:

1. Цифрлық технологияларды енгізу

Қазақстанда ауыл шаруашылығын цифрландыру агроөнеркәсіп өндірісінің тиімділігін арттыру үшін үлкен перспективалар ашады. Бұған агротехникалық шараларды оңтайландыру үшін топырақ пен өсімдіктердің күйін бақылау және спутниктік бақылау үшін дәл егіншілік технологияларын, сенсорларды және IoT құрылғыларын пайдалану кіреді.

2. Агротехнологияларды дамыту

Гидропоника, аэропоника және аквапоника сияқты заманауи агротехнологиялар өнімнің өнімділігі мен сапасын едәуір арттыра алады. Бұл технологиялар әсіресе шектеулі су ресурстары мен климаттың өзгеруіне қатысты.

3. Биотехнология және генетикалық инженерия

Құрғақшылыққа және ауруға төзімді дақылдардың сорттарын жасау үшін биотехнологияны пайдалану ауыл шаруашылығының өнімділігін жақсартуға мүмкіндік береді. Генетикалық инженерия мен селекция өнімділігі мен сапасы жоғары жаңа сорттардың дамуында да маңызды рөл атқарады [8].

4. Агрэкологиялық инновациялар

Органикалық егіншілік, жасыл тыңайтқыштар және биопестицидтер сияқты экологиялық таза технологиялар мен тәжірибелердің интеграциясы ауыл шаруашылығының тұрақты дамуына ықпал етеді. Бұл қоршаған ортаға жағымсыз әсерлерді азайтуға және өнім сапасын жақсартуға көмектеседі.

5. Агроөнеркәсіптік кластерлерді дамыту

Агроөнеркәсіптік кластерлерді құру өндірушілер, қайта өңдеушілер және жеткізушілер арасындағы үйлестіруді жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл

ресурстарды тиімді пайдалануға, логистиканы жақсартуға және өнімнің қосымша құнын арттыруға ықпал етеді.

6. Инновациялық басқару жүйелері

ERP жүйелері мен аналитикалық платформалар сияқты деректерге негізделген басқару жүйелерін енгізу өндіріс процестерін оңтайландыруға, нақты деректерге негізделген жоспарлау мен шешім қабылдауды жақсартуға мүмкіндік береді.

7. Ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге Инвестициялар

Ауыл шаруашылығы саласындағы ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді қолдау Қазақстанның жағдайына бейімделген жаңа технологиялар мен шешімдерді жасауға ықпал етеді. Бұған Топырақты өңдеудің, өсімдіктерді қорғаудың және өнімділікті арттырудың жаңа әдістерін дамыту кіреді.

8. Білім беру және кадрлардың біліктілігін арттыру

Білім беруге және білікті мамандарды даярлауға Инвестициялар инновацияларды табысты енгізудің негізгі факторы болып табылады. Мамандандырылған Білім беру бағдарламаларын құру және шаруа қожалықтары үшін тренингтер өткізу озық тәжірибелер мен технологияларды таратуға көмектеседі.

9. Инновацияларды мемлекеттік қолдау және ынталандыру

Инновацияларды енгізу үшін субсидиялар, гранттар және салықтық жеңілдіктер түріндегі мемлекеттік қолдау агроқұрылымдарды дамытуда маңызды рөл атқарады. Аграрлық саладағы стартаптар мен шағын кәсіпорындарды қолдау бағдарламалары жаңа идеялар мен технологиялардың дамуына ықпал етеді [7].

Қазақстанның агроқұрылымдарының инновациялық әлеуеті зор және алуан түрлі. Озық технологиялар мен тәжірибелерді енгізу, ғылыми зерттеулерді қолдау және адами капиталды дамыту ауыл шаруашылығының тиімділігі мен тұрақтылығын айтарлықтай арттыра алады. Бұл өз кезегінде экономикалық көрсеткіштердің жақсаруына, халықтың өмір сүру сапасының артуына және елдің халықаралық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігінің нығаюына әкеледі.

Соңғы жылдары ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер өз өндірісінде жаңа ақпараттық технологияларды белсенді енгізуде. Ең танымал технологиялар компьютерлік бағдарламаларды қоса алғанда, компьютерлік бағдарламалар аясында жүзеге асырылады:

- егіс үшін ауыл шаруашылығы дақылдарын тиімді бөлу;
- қолданылатын / талап етілетін тыңайтқыштардың мөлшерін есептеу;
- Жер ресурстарын басқару бойынша іс-шаралар кешенін өткізу;
- жер кадастрын жүргізу, дақылдарды өсірудің технологиялық карталарын әзірлеу;
- жылыжайлардың жұмысын реттеу;
- үйлердегі технологиялық процестерді басқару және басқалар.

2.2. Ауыл шаруашылығы құрылымдарын дамытудағы кедергілер және оларды жою стратегиялары

Аграрлық өндірісті дамыту үшін негізгі кедергілер ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілерден қайта өңдеу және сауда кәсіпорындарына дейін сатып алу, сақтау және тасымалдау жүйелеріндегі кемшіліктер болып табылады. Аграрлық сектордағы шағын және орта кәсіпкерліктің дамымауы бәсекеге қабілетті өнім құру және отандық өндірушілердің халықаралық нарықтарға шығу мүмкіндігін шектейді.

Аграрлық техника өндірісінің бәсекеге қабілеттілігіне инновациялық және технологиялық әлеует, адами ресурстар және қаржы қаражатының қолжетімділігі сияқты негізгі факторлар әсер етеді.

Аграрлық сектордың негізгі проблемаларына мыналар жатады:

- ауыл шаруашылығы техникасына арналған қосалқы бөлшектер мен жиынтықтауыштарды өндіру жөніндегі кәсіпорындардың болмауы;
- аграрлық сектор қатысушыларының сатып алу қабілетінің жеткіліксіздігі;
- отандық агротехниканы сатып алу үшін агроөндірушілерді субсидиялаудың дамымаған тетігі;
- қаржы ресурстарының қол жетімділігі төмен;
- білікті инженерлік және жұмысшы кадрлардың жетіспеушілігі;
- техникалық реттеу жүйесінің нашар дамуы;
- өндірістердің технологиялық артта қалуы;
- ауыл шаруашылығы техникасын өндірушілерді мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіздігі.

Қазіргі жағдайда Қазақстанда аграрлық өндірісті дамытудың негізгі басымдықтары мыналарды қамтуы тиіс:

- ғылымды қажет ететін цифрлық технологияларды дамыту;
- аграрлық сектордағы өндірістік қуаттарды ұлғайту;
- нанотехнологиялар негізінде аграрлық өндіріс өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру;
- инновациялық технологияларды пайдалана отырып, аграрлық өнімді қайта өңдеуді дамыту;
- қоршаған ортаны қорғау және экологиялық стандарттарды сақтау арқылы табиғи ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыру;
- ауыл халқының әл-ауқатын жақсарту және өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуы;
- шаруа қожалықтар, дайындаушылар және өңдеушілер арасындағы ұзақ мерзімді шарттық қатынастарды дамыту.

Аграрлық өндірісті дамытудың негізгі стратегиялық бағыттарына мыналар жатады:

1. Өндірістік қуаттарды тиімді пайдалануды, шикізат ресурстарын жеткізуді және бөлуді оңтайландыруды, өнім сапасын жақсартуды және басқа шараларды көздейтін өңдеу және тамақ өнеркәсібін дамыту.

2. Ет, астық, сүт және басқа да аграрлық өнімдер өндірісінің көлемін ұлғайтуды қоса алғанда, аграрлық өндірісті дамыту; ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін және құс пен малдың өнімділігін арттыру; ауыл шаруашылығы өнімінің тиімділігі мен сапасын жақсарту, еңбек өнімділігін арттыру; саланың ерекшелігін ескере отырып, өнеркәсіпті шикізатпен қамтамасыз ету.

3. Аграрлық шаруашылықта жоғары жалақымен қамтамасыз етілген ауылдық жерлерде экономикалық белсенді халықтың көбеюімен Еңбек ресурстарын тиімді бөлу.

4. Экологиялық нормаларды сақтай отырып, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің құнарлылығын қалпына келтіру және сақтау және басқа да шаралар.

5. Агроөнеркәсіптік кешен ұйымдарының экономикалық тұрақтылығын арттыру, бұл аграрлық өнім өндірушілерге қаржылық жүктемені азайтуға, лизинг пен кредиттердің қолжетімділігін жақсартуға, мемлекеттік қолдауды кеңейтуге, аграрлық және өнеркәсіптік өнімдер бағасының диспаритетін еңсеруге ықпал етеді.

6. Тиімді агросервисті, жабдықтарды, техниканы және басқа да негізгі қорларды жаңартуды қамтитын аграрлық өндірісті материалдық-техникалық қамтамасыз ету.

7. АӨК-де басқарудың заманауи әдістерін енгізуге, агроқұрылымдардың басқару аппаратының біліктілігін және топ-менеджменттің жауапкершілігін арттыруға бағытталған инновациялық және стратегиялық менеджментті дамыту.

8. Қойма шаруашылығы, Көліктік қызмет көрсету және маркетингтік қызметтер жүйесін құру проблемаларын шешуді қоса алғанда, нарықтық инфрақұрылымның тиімділігін арттыру; аграрлық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру; өңіраралық азық-түлік нарығының және сыртқы экономикалық байланыстардың әлеуетін нығайту; сауда және қойма үй-жайларымен, зертханалармен қамтамасыз ету және аграрлық өнімді өткізудің тиімді жолдарын әзірлеу және басқа да шаралар.

9. Агроөнеркәсіптік кешендегі (АӨК) интеграция мен кооперацияны дамыту, ол тиімді интеграцияланған құрылымдарды қалыптастыруды, кредиттік кооперативтер құруды, халықтың жинақтары есебінен ауылдық жерлерде өзін-өзі реттеу және кредиттеу жүйесін дамытуды, агроөнеркәсіптік интеграцияны дамыту үшін мемлекеттік қолдаудың тиімділігі мен көлемін арттыруды, шаруа қожалықтары мен жеке қосалқы шаруашылықтарды қоса алғанда, аграрлық нарыққа қатысушыларды тұрақты қаржыландыруды, сондай-ақ экономиканың басқа салаларымен экономикалық және өндірістік-шаруашылық байланыстар орнату.

10. Аграрлық аумақтардың орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету, оның ішінде қызмет көрсету саласын кеңейту, кәріз, сумен жабдықтау, ыстық сумен жабдықтау, ауылдық тұрғын үй қорлары үшін орталық жылыту және газбен қамтамасыз ету, сондай-ақ ауыл халқының өлім-жітімі мен сырқаттанушылық деңгейін төмендету үшін ауылдық өңірлердегі әлеуметтік-

мәдени, білім беру және медициналық жағдайларды жақсарту.

11. Ғылыми, ақпараттық-консультациялық, ғылыми-өндірістік және білім беру базасын дамыту мен нығайтуды, өндірісте ҒЗТҚЖ нәтижелерін пайдалану мүмкіндіктерін ұлғайтуды, отандық және шетелдік техниканы, сондай-ақ аграрлық өндірісте ақпараттық және өндірістік технологияларды қолдануды қамтитын агроөнеркәсіптік кешенді ғылыми-инновациялық қамтамасыз ету.

12. Аграрлық өнімдердің биржалық саудасын дамыту үшін жағдайлар жасау.

Осылайша, аграрлық өндірісті инновациялық дамыту аталған бағыттар бойынша стратегиялық шаралар кешенін жетілдірумен қамтамасыз етіледі, бұл оның тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, сондай-ақ ауылдық аумақтардағы әлеуметтік шиеленісті төмендетуге мүмкіндік береді.

2.3 Қазақстан бойынша шаруа қожалықтарының оптималды мөлшерін анықтау

Агроөнеркәсіптік сектордағы аграрлық құрылымдардың қызметін зерттеу ауыл шаруашылығы өндірісінің өсуіне әсер ететін факторларды талдау үшін жүйелі тәсілді қолдануды талап етеді. Атап өтілгендей, жүйелік тәсіл барлық өзара байланысты факторларды ескере отырып, мәселені жан-жақты зерттеуге мүмкіндік береді [11, 12].

Нарықтық экономика меншіктің әртүрлі формаларына негізделген басқарудың әртүрлі формаларының болуын болжайды. Қазақстанда шаруашылық жүргізудің түрлі үлгілері жұмыс істейді. Қолайлы модельді таңдаудың қиындығы-оны дәл анықтау қажеттілігі. Жер иелері үшін табыстылықтың жоғары деңгейін қамтамасыз ететін және сонымен бірге елдің қажеттіліктерін қанағаттандыратын нысанды таңдау маңызды.

1. Мемлекеттік ауыл шаруашылығы кәсіпорындарына асыл тұқымды зауыттар, оқу-тәжірибелік (тәжірибелік-өндірістік) шаруашылықтар, құс фабрикалары, мал шаруашылығы кешендері, аң шаруашылығы шаруашылықтары және басқалар жатады. Бұл кәсіпорындар, әдетте, жоғары өндірістік әлеуетке ие, өнеркәсіптік технологияларды қолданады және айтарлықтай өнім шығарады. Олардың тауарлық өнімдерінің негізгі мақсаты-мемлекеттік қажеттіліктерді қанағаттандыру. Олар озық технологияларды, асыл тұқымды мал шаруашылығы мен тұқым шаруашылығын енгізу, кадрлар даярлау және ғылыми зерттеулер жүргізу, сондай-ақ карантиндік-ветеринариялық және басқа да мемлекеттік іс-шараларды жүзеге асыру саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруға бағдарланған. Мемлекет бірінші кезекте басқарудың осындай нысандарын қолдауы тиіс.

2. Ұжымдық меншікке негізделген кооперативтік кәсіпорындарға аграрлық сектордағы ауылшаруашылық және өндірістік кооперативтер кіреді. Бұл кооперативтердің мүлкі кәсіпорынның кірісі және оның мүшелерінің қосымша жарналары есебінен қалыптасады. Мұндай шаруашылықтарды басқару кооперативтің әрбір мүшесіне бір дауыс берілетін демократиялық қағидаттарда

жүзеге асырылады. Басқару мен өндірісті ұйымдастырудың бұл формасы жоғары өнімді жұмысты ынталандырады және меншік иесі мен қызметкердің мүдделерін тиімді үйлестіреді. Бұл кооперативтердің қызметі «Ауылшаруашылық кооперативтері туралы», «Өндірістік кооператив туралы» және «Тұтыну кооперативі туралы» сияқты жеке заңдармен реттеледі [4; 13, 14].

3. Акционерлік қоғамдар. Бұл жеке тұлғаларды ұйымдастырудың тағы бір түрі. Олардың қаражаты акциялар шығару және орналастыру арқылы жасалады. Акционерлердің жалпы жиналысы Акционерлік қоғамның жоғарғы органы болып табылады, ал басқарма атқарушы орган болып табылады. Акционерлік қоғам өз қызметінде пайданы жинақтаудан және акцияларды сатудан алынған меншікті капиталмен бірге Банктің облигациялары мен кредиттерін шығару арқылы құрылған қарыз капиталын пайдаланады.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, Акционерлік қоғамдар Аграрлық өндірісті ұйымдастырудың оңтайлы нысаны болып табылмайды. Олар өте сирек кездеседі және олар болған кезде мал шаруашылығы кешендері сияқты жалпы түпкілікті нәтижеге қол жеткізу үшін жұмыс істейтін кешенді шаруа қожалықтары болып табылады.

4. Жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер. Бұл жеке және заңды тұлғалар өз салымдарын біріктіру арқылы құратын экономикалық ұйымның түрі. Серіктестіктің қызметі жарғылық құжаттармен айқындалады, ал міндеттемелер бойынша жауапкершілік салымдардың мөлшерімен шектеледі. Басқаруды қатысушылар жиналысы жүзеге асырады, атқарушы орган директор, ал қызметті бақылау тексеру комиссиясы болып табылады. Қатысушылар жиналысында дауыс беру кезінде, егер құрылтай құжаттарында өзгеше көзделмесе, дауыс саны әрбір қатысушының жарғылық капиталға салымының мөлшеріне барабар айқындалады.

5. Шаруа қожалықтары, кооперативтер және серіктестіктер қауымдастығы. Бұл жерді және мүліктік пайларды пайдалану тәсілін таңдау құқығымен қызметті үйлестіру үшін құрылған кәсіпкерлік нысандары. Мұндай бірлестіктер әдетте құрамы мен мөлшері бойынша аз болады. Сервистік және қосалқы бөлімшелерден басқа сақтандыру, сервистік және кредиттік кооперативтер құрылуы мүмкін, олардың қатысушылары серіктестіктер, шаруа қожалықтары және аграрлық өндірістік кооперативтер сияқты өндірістік ұйымдар болуы тиіс. Олардың нарық пен агроөнеркәсіптік кешенді дамыту үшін бәсекелестік орта құра отырып, аграрлық тауар өндірушілердің ашық қатысу қағидатын ұстануы маңызды [16].

Шаруа қожалықтары әртүрлі модельдері бар шаруашылықтар. Тәжірибе, оның ішінде халықаралық тәжірибе көрсеткендей, технологиялық операцияларды жүзеге асыратын және техникамен және білікті менеджерлермен қамтамасыз етілген ірі ауылшаруашылық жерлері тиімдірек.

6. Азаматтардың жеке қосалқы шаруашылықтары (ЖЗШ). Бұл шағын тауарлы өндіріс және саяжай, үй және бақша учаскелерінде аграрлық өнімді тұтыну.

Ауылшаруашылық құрылымдарының ұйымдық-құқықтық нысандарының

әртүрлілігі нарықтық қатынастардың дамуына жағдай жасайды. Бүгінгі таңда аграрлық секторда 2.2-кестеде көрсетілгендей әртүрлі агроқұрылымдар жұмыс істейді.

Кесте 2.2 – ауыл шаруашылығы құрылымдарының болуы

Жылдар	Жұмыс істеп тұрған ауыл шаруашылығы құрылымдарының саны, бірлік				Халық шаруашылықтары, мың бірлік
	Барлығы	оның ішінде			
		Мемлекеттік кәсіпорындар	Мемлекеттік емес кәсіпорындар	Шаруа қожалықтары	
1	2	3	4	5	6
2020	158058	37	5234	150942	1845
2021	159773	32	5321	152697	1723
2022	171197	30	5543	183533	1609
2021	167007	33	5461	177576	1498
2022	194815	33	5478	187900	1404
2023	203487	34	5505	196648	1300

2023 жылдың соңында жұмыс істейтін агроқұрылымдардың саны 203487 бірлікті құрады, оның ішінде мемлекеттік кәсіпорындар – 0,02 % (немесе 34 бірлік), шаруа қожалықтары – 96,6% (немесе 196648 бірлік), мемлекеттік емес кәсіпорындар – 3,08% (немесе 5505 бірлік).

Жоғарыда айтылғандай, агроөнеркәсіптік кешенде (АӨК) басқарудың әртүрлі нысандарының жұмыс істеуі меншіктің әртүрлі нысандарына негізделеді, бұл олардың тиімділігіне әсер етеді. Бұл формалардың табиғи-климаттық, ұлттық, материалдық-өндірістік, аумақтық және аймақтарды дамытудың қаржылық жағдайлары тұрғысынан өзіндік ерекшеліктері бар

Қазақстанның ДСҰ-ға кіруіне байланысты өсіп келе жатқан бәсекелестік жағдайында органикалық ауыл шаруашылығын дамыту көптеген жеке қосалқы және шағын шаруа қожалықтарының өмір сүруіне мүмкіндік береді, сондай-ақ қоршаған ортаның ластануы, өңірдің табиғи-экологиялық әлеуетінің нашарлауы және халықтың денсаулығын қорғау проблемаларын шешуге мүмкіндік береді. Шаруашылықтардың осы санаты үшін перспективалы идея ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру болып табылады. Өңірлік бөліністегі шаруа қожалықтарының үлесі 2020 жылғы 1 қаңтарға Алматы – 37,2%, Шығыс Қазақстан-18,3%, Түркістан – 51,1%, Жамбыл – 26%, Батыс Қазақстан – 17,3%, Қызылорда-18,2% облыстарына тиесілі. Еңбек ресурстарының болуына және географиялық орналасуына байланысты (2.3-кесте).

Кесте 2.3 – өңірлік бөліністегі шаруа қожалықтарының үлес салмағы, бірлік

Аймақ атауы	2020 жыл		2023 жыл		2023 жылғы шаруа қожалықтары үлесінің ШОК субъектілерінің көлеміне арақатынасы жылы %	Шаруа қожалықтары үлесінің арақатынасы 2023 және 2020 жылы %
	барлық тіркелген заңды тұлғалар	шаруа қожалықтары	барлық тіркелген заңды тұлғалар	шаруа қожалықтары		
1	2	3	4	5	6	7
<i>Республика Қазақстан</i>	1 498 243	185 754	1 330 244	213 457	16	14,9
Ақмола	55 780	3 847	45 453	5 619	12,4	46
Ақтөбе	60 644	4 702	59 116	6 756	11,4	43,7
Алматы	139 644	46 469	122 368	45 532	37,2	-2
Атырау	53 249	2 147	49 917	2 797	5,6	30,3
Батыс Қазақстан	46 422	4 922	42 785	7 396	17,3	502
Жамбыл	75 338	15 937	69 961	18 104	26	13,6
Қарағанды	100 342	6 835	88 299	10 524	12	54
Қостанай	66 442	4 831	52 516	6 123	11,7	26,7
Қызылорда	47 436	3 586	46 297	8 435	18,2	135,2
Маңғыстау	54 407	1 394	52 949	2 459	4,6	76,4
Түркістан	211 812	68 516	141992	71151	7,4	3,8
Павлодар	51 606	3 406	45482	3383	15,3	-0,7
Солтүстік-Қазақстан	37 528	2 895	30071	4610	50,1	59,2
Шығыс-Қазақстан	115 164	15 874	88 938	16 245	18,3	2,3
Нұрсұлтан қ.	135 640	36	134 475	294	0,2	716
Алматы қ.	246 789	357	190 190	832	0,4	133
Шымкент қ.			71 720	2 116	4,6	-

Рентабельность жоғары шаруа қожалықтарының нақты жағдайлары олардың жеткілікті бәсекеге қабілетті екенін білдірмейді.

Оң жақтарымен қатар, шаруашылықтардың бірқатар жағымсыз белгілері бар, мысалы: материалдық-техникалық базаның төмендігі, қаржыландырудың жеткіліксіз деңгейі, мемлекеттік қолдауды алуға тең емес қолжетімділік.

Сондай-ақ салық салуда қиындықтар бар, мұнда салықтар бойынша 70% жеңілдік агротәуар өндірушілер мен қайта өңдеушілердің бір бөлігіне ғана қолданылады. Жеңілдікті ресми түрде тарататын өнімнің жекелеген түрлерін өндіруге жергілікті салық органдары толығымен салық салады, яғни іс жүзінде бұл норма жұмыс істемейді. Сонымен қатар, қосылған құн салығы бойынша жеңілдік қайта өңдеуге арналған шикізат жеткізушілеріне қолданылады және қайта өңдеу кәсіпорындарына қолданылмайды, бұл өз кезегінде қайта өңдеу кәсіпорындары үшін салық жүктемесінің жоғары деңгейіне әкеледі.

Осылайша, өндіріс саласында ауылшаруашылық кәсіпорындары, ал сату

саласында шаруа қожалықтары бәсекелестік артықшылықтарға ие.

Қазақстандағы шаруа қожалықтарының оңтайлы мөлшерін айқындау ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігі мен тұрақтылығын арттыру үшін маңызды аспект болып табылады. Шаруа қожалығының оңтайлы мөлшері ауылшаруашылық қызметінің түрі, ресурстардың қолжетімділігі, экономикалық жағдайлар және технологиялық мүмкіндіктер сияқты көптеген факторларға байланысты.

Қазақстандағы шаруа қожалықтарының әлеуеті зор. Бірақ, нарықтағы тиімділікті және тұрақтылықты арттыру үшін, мемлекет тарапынан агросекторды қолдаудың жүйелі тәсілдері қажет. Бұл қолдау шараларына агротехнологияларды жаңарту, мемлекеттік субсидиялар мен несиелердің қолжетімділігін арттыру, сондай-ақ салық салудағы айқындық пен әділдікті қамтамасыз ету кіреді.

Осы шараларды іске асыру арқылы Қазақстандағы шаруа қожалықтары өздерінің бәсекелестік артықшылықтарын арттыра алады, өнімдерінің сапасын жақсартып алады және халықаралық нарықтарда танымал болуы мүмкін. Алдағы уақытта агросектордың жедел дамуы үшін бұл әрекеттер ел экономикасының негізгі драйверіне айналуы мүмкін.

Қазақстандық шаруа қожалықтарының дамуы үшін елдің аграрлық саясатын одан әрі жетілдіру қажет. Нарықтық реформалар мен технологиялық инновацияларды енгізу, сонымен қатар құқықтық және институционалдық ортаны жақсарту Қазақстанның аграрлық секторының жаңа сапалық деңгейге көтерілуіне ықпал етеді. Мұның ішінде, жерді пайдалану және жерге қатысты заңнамаларды жетілдіру, аграрлық кәсіпорындардың кредиттеу шарттарын жеңілдету және ауылдық жерлерде инфрақұрылымды дамыту маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, Қазақстан ауыл шаруашылығындағы цифрлық технологияларды қолдануға басымдық беруі тиіс. Бұл қадамдар ауыл шаруашылығының өнімділігін арттырып, өнім сапасын жақсартуға, сонымен қатар операциялық шығындарды төмендетуге мүмкіндік береді. Цифрлық инновациялар, мысалы, жерді басқару жүйелері, ауа райын болжау технологиялары және жоғары тиімді суару жүйелері шаруа қожалықтарының табыстылығын айтарлықтай арттыра алады. 8Бұл өзгерістерді іске асыру арқылы Қазақстан шаруа қожалықтарының бәсекеге қабілеттілігін арттырып, халықаралық аграрлық нарықта олардың позициясын нығайтуға жол ашады. Бұл арқылы аграрлық сектор экономиканың тұрақты өсуіне үлес қосып, ұлттық өнімді арттыруда маңызды рөл атқарады [5].

3 Шаруа қожалықтарын талдау және оларды жүргізуге ұсыныс

3.1 Қостанай облысының шаруа қожалықтарының ресурстық базасын бағалау

Қостанай облысының шаруа қожалықтарына талдау жүргізу үшін ауыл шаруашылығының құрылымы, экономикалық тиімділігі, өндірілетін өнімнің негізгі түрлері, сондай-ақ сын-тегеуріндер мен даму перспективалары сияқты бірнеше негізгі аспектілерді қарастыру қажет.

1. Ауыл шаруашылығының құрылымы

Қостанай облысындағы ауыл шаруашылығы өндірісінің негізгі бөлігі бидай, арпа, жүгері және сұлы сияқты дәнді дақылдарды өсірумен байланысты. Сондай-ақ, техникалық дақылдар, мысалы, күнбағыс және рапс маңызды орын алады.

Қостанай облысында мал шаруашылығының түрлі бағыттары, соның ішінде ірі қара мал өсіру, шошқа өсіру және құс шаруашылығы дамыған. Сүт және ет өндірісіне көп көңіл бөлінеді.

2. Экономикалық тиімділік

Қостанай облысының шаруа қожалықтары көлемі жағынан әр түрлі. Оңтайлы Өлшем көбінесе экономиканың мамандануына, қолда бар ресурстарға және қолданылатын технологияларға байланысты. Ірі шаруа қожалықтары өсімдік шаруашылығында тиімдірек болады, ал мал шаруашылығы шағын аудандарда табысты болуы мүмкін.

Шаруа қожалықтарының кірістілік деңгейі нарықтық жағдайларға, өнімділікке, өндіріс шығындарына және субсидиялар мен несиелердің қолжетімділігіне байланысты. Соңғы жылдары заманауи технологияларды енгізу және агротехникалық әдістерді жақсарту есебінен табыстылықты арттыру үрдісі байқалады.

3. Өндірілетін өнімнің негізгі түрлері

Қостанай облысы дәнді және техникалық дақылдарды өндіру бойынша жетекші өңірлердің бірі болып табылады. Негізгі дақылдар-бидай, арпа, күнбағыс және рапс.

Мал шаруашылығында сүт пен ет өндіруге баса назар аударылады. Мал шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу дамуда, бұл қосылған құнның өсуіне ықпал етеді.

4. Сын-тегеуріндер мен даму перспективалары

Қостанай облысының ауыл шаруашылығына климаттық жағдайлар әсер етеді. Құрғақ кезеңдер өнімділікке теріс әсер етуі мүмкін. Осыған байланысты құрғақшылыққа төзімді дақылдардың сорттарын енгізу және суару технологияларын қолдану маңызды аспект болып табылады.

Ірі нарықтардан қашықтық қосымша логистикалық шығындарды тудыруы мүмкін. Көлік инфрақұрылымын дамыту және логистиканы жақсарту бұл шығындарды азайтуға ықпал етуі мүмкін.

Заманауи агротехнологияларды енгізу, ауыл шаруашылығын цифрландыру және өндірістік процестерді автоматтандыру шаруа қожалықтарының тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі факторлары болып табылады.

Мемлекеттік қолдау бағдарламалары, соның ішінде субсидиялар, жеңілдікті несиелер мен гранттар ауыл шаруашылығын дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл құралдарды тиімді пайдалану шаруа қожалықтарының экономикалық жағдайын едәуір жақсарты алады.

Қостанай облысының шаруа қожалықтары Қазақстанның ауыл шаруашылығы өндірісінде маңызды рөл атқарады. Климаттық тәуекелдер мен логистикалық қиындықтар сияқты бар қиындықтарға қарамастан, саланың даму әлеуеті зор. Технологияға инвестиция салу, инфрақұрылымды жақсарту және тиімді мемлекеттік қолдау аймақтағы ауыл шаруашылығының одан әрі өсуіне және тұрақты дамуына ықпал етуі мүмкін.

Қостанай облысында өсірілетін негізгі дақылдарға мыналар жатады:

1. Бидай: Қостанай облысы астық дақылдарын, әсіресе бидайды өндіру бойынша Қазақстанның жетекші өңірлерінің бірі болып табылады. Климаттық жағдайлар мен кең егістік алқаптар жоғары өнімділікке ықпал етеді.

2. Арпа: арпа сонымен қатар аймақтағы маңызды дақыл болып табылады. Ол азық-түлік мақсатында да, жануарларды тамақтандыру үшін де қолданылады.

3. Сұлы: сұлы негізінен жемдік мақсатта өсіріледі, бірақ егіннің бір бөлігі тамақ өнеркәсібінде де қолданылады.

4. Күнбағыс: күнбағыс сияқты майлы дақылдар аймақтың ауыл шаруашылығында маңызды орын алады. Күнбағыс май өндіру үшін қолданылады.

5. Рапс: Рапс-өсімдік майы мен биодизельді өндіру үшін қолданылатын тағы бір маңызды майлы дақыл.

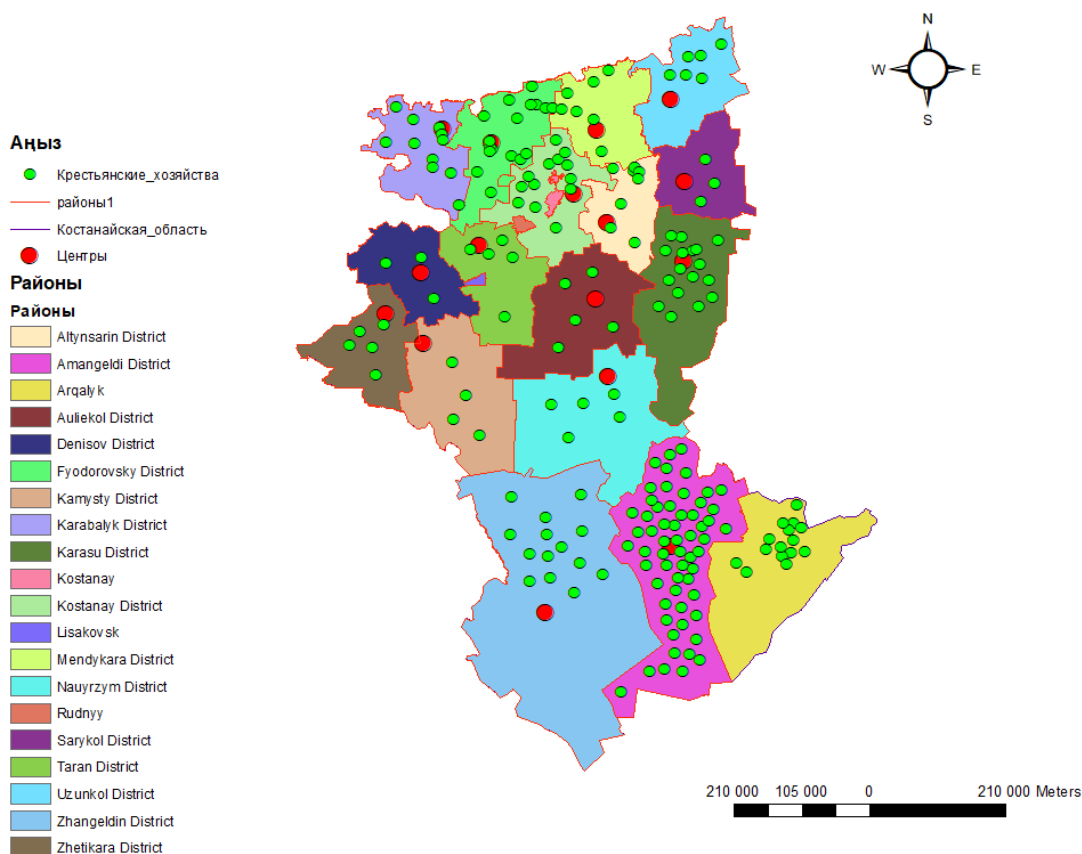
6. Жүгері: жүгері азық-түлік мақсатында да, мал азығын өндіру үшін де өсіріледі.

7. Картоп: картоп алқаптары Қостанай облысында, әсіресе шаруа қожалықтарында кең таралған.

8. Қант қызылшасы: қант қызылшасы қант өндіру үшін өсіріледі, бірақ олардың егістік алқаптары нарықтық жағдайларға байланысты өзгеруі мүмкін.

Бұл дақылдар азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және ауылшаруашылық өнімдерінің экспортына ықпал ету арқылы аймақ экономикасында маңызды рөл атқарады.

Қостанай облысының шаруа қожалықтарының картасы

3.1 - сурет – Қостанай облысының шаруа қожалықтары

Статистикалық ақпарат негізінде Қостанай облысының шаруа қожалықтарының шаруашылықтың жалпы ауданы және шаруашылыққа егістік саны бойынша қарастырайық (3.1-кесте).

Кесте 3.1 – Қостанай облысының шаруа қожалықтары

Аудан	шаруашылықтардың жалпы ауданы (га)	Аудан шаруашылыққа егістіктердің орташа саны	шаруашылықтар саны
Алтынсарин	4221.71	9.50	2
Алтынсарин	4752.18	5.60	5
Амангелді	48110.45	3.42	60
Арқалық	17521.48	7.14	14
Арқалық	2066.26	16.00	1
Әулікөкөл	10311.46	13.50	2

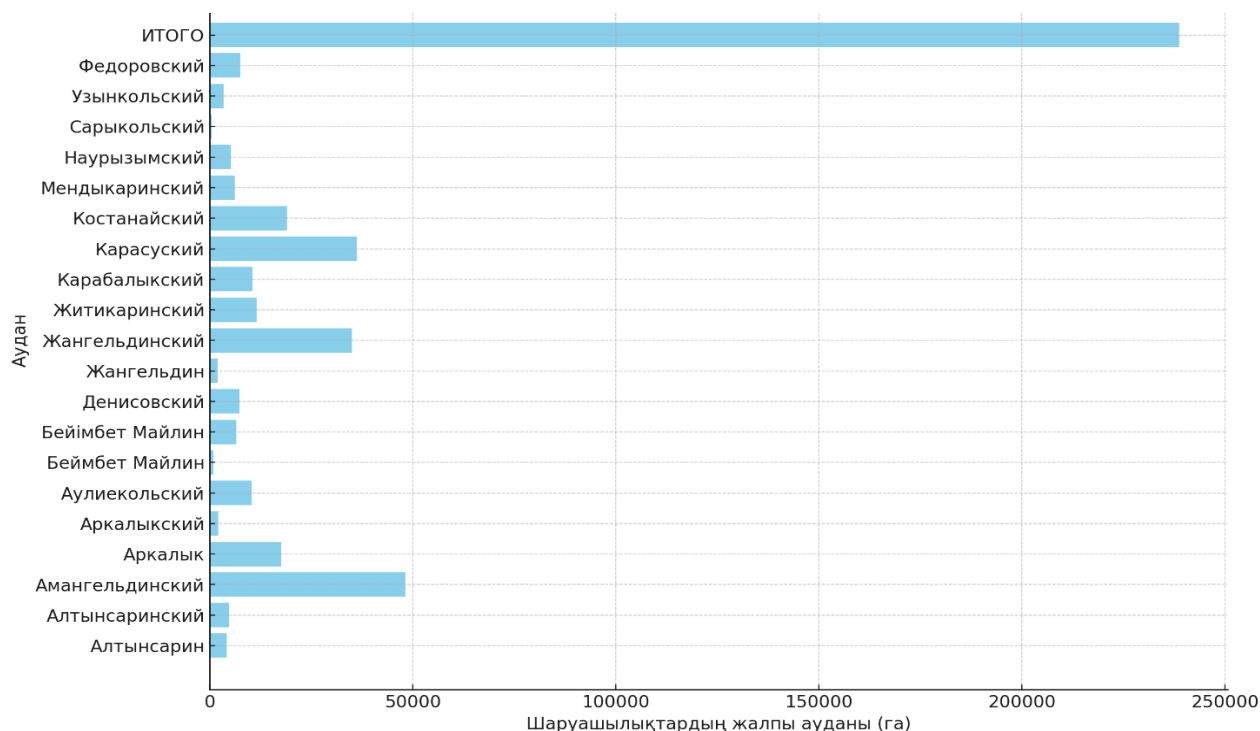
3.1 кестенің жалғасы

Бейімбет Майлин	875.80	3.00	2
Бейімбет Майлин	6557.86	16.00	2
Денисовский	7380.00	10.00	2
Жангелдин	1925.00	1.00	1
Жангелдинский	34956.00	2.38	13
Жігіқара	11506.54	9.80	5
Қарабалық	10515.64	12.00	10
Қарасу	36235.47	9.61	18
Қостанай	19039.10	9.62	13
Меңдіқара	6169.55	12.43	7
Наурызым	5223.40	15.50	2
Сарыкөл	478.16	3.00	1
Ұзынкөл	3438.23	7.00	6
Федоров	7396.41	4.53	17
Барлығы	238680,7	6.51	183

3.1 -кестенің деректері бойынша Қостанай облысы бойынша шаруа қожалықтарының жалпы ауданы 238 680,70 га, шаруашылықтардың барлығы 183, шаруашылыққа егістіктердің орташа саны 6.51.

Шаруашылықтардың жалпы ауданы ең үлкен аудан: Амангелді, жалпы ауданы 48,110.45 га және 80 шаруашылық. Шаруашылықтардың жалпы ауданы ең аз аудан: Сарыкөл, жалпы ауданы 478.16 га. бірнеше аудандардың әрқайсысында тек 1 шаруашылық бар (Арқалық, Жангелдин, Сарыкөл). Шаруашылыққа ең көп орташа егістік саны бар аудан: Арқалық, шаруашылыққа орташа есеппен 16 егістік. Шаруашылыққа егістіктердің ең аз орташа саны бар аудан: Жангелдин, орташа көрсеткіші бір шаруашылыққа 1 егістік.

Қостанай облысының аудандары бойынша шаруашылық аудандарының бөлінуі 3.2-суретте айқын көрсетілген.

3.2 - сурет – Қостанай облысының аудандары бойынша шаруашылық алаңдарын бөлу

3.2-кестенің деректері Әуликөл ауданындағы А. А. Қуанышбаев ШҚ ең үлкен аумаққа ие екенін көрсетеді (9691.46 га). Келесі кезекте Жангелдин ауданындағы Нұрбек ШҚ, ауданы 9690.00 га. Амангелді ауданындағы Ернұр ШҚ ең аз аумаққа ие (5376.00 га).

Қарасу ауданындағы «ИКАР» ШҚ-дағы ең көп өрістер (54 өріс). Жангелдин ауданындағы Нұрбек шаруа қожалығының ең аз алаңы (2 алаң). Орташа алғанда, шаруашылықтарда шамамен 23 өріс бар.

Осылайша, Қарасу ауданында үш ірі шаруашылық бар (Анна ШҚ, "ИКАР" ШҚ, «Меркурий» ШҚ), олар бірге шамамен 18,411.05 га аумақты алып жатыр және барлығы 92 өріс бар. Амангелді ауданында жалпы ауданы 13,544.00 га және 28 егістігі бар екі ірі шаруашылық (Садық ШҚ, Ернұр ШҚ) бар. Қалған аудандарда бір ірі шаруашылық бар.

Қарасу ауданы ірі шаруа қожалықтарының саны және осы шаруашылықтардың жалпы ауданы бойынша көш бастап тұр. Әуликөл және Жангелдин аудандарында ең үлкен жеке шаруашылықтар бар, бірақ егістіктер саны бойынша олар Қарасу ауданынан едәуір төмен.

«АРМАН» ШҚ-мен Денисов ауданындағы 6740.00 га жерге ие және орташа 16 егістікке иелік ететін шаруашылық, ауданның аграрлық секторын дамытуға зор үлес қосады. Бұл аудандағы шаруашылық әр түрлі дақылдарды, соның ішінде дәнді дақылдарды және майлы дақылдарды өсіру арқылы агробизнестің әртараптандырылуына бағытталған.

Кесте 3.2 – Қостанай облысының ірі шаруа қожалықтары

Атауы	ауданы (га)	Аудан	өрістер Саны	Қызмет сипаттамасы
КХ Куанышбаев А.А.	9691.46	Әуликөл	25	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру
КХ Нурбек	9690.00	Жангельдин	2	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру
КХ Садык	8168.00	Амангелді	9	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру
КХ Анна	6766.04	Қарасу	20	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру
КХ «АРМАН»	6740.00	Денисов	16	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру
КХ «ИКАР»	5928.29	Қарасу	54	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру
КХ «Меркурии»	5716.72	Қарасу	18	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру
КХ Хамитов	5617.86	Бейімбет Майлин	26	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру
КХ «Елена»	5381.23	Арқалық	43	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру
КХ Ернур	5376.00	Амангелді	19	Тұқым шаруашылығын қоса алғанда, дәнді және дәнді-бұршақты дақылдарды өсіру

Ірі шаруашылықтардағы егістіктердің орташа саны әртүрлі, бұл жер ресурстарын басқару мен пайдаланудың әртүрлі әдістерін көрсетуі мүмкін.

Негізінен осы шаруашылықтардағы қызмет түрі Өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығы. Өсімдік шаруашылығы мал шаруашылығымен салыстырғанда біршама үлкен жалпы аумақты алып жатыр. Оның шаруашылықтары көп, бірақ бір шаруашылыққа орташа ауданы аз. Оның егістік алқаптарының едәуір саны бар, бұл өсімдік шаруашылығы саласындағы жоғары белсенділікті көрсетеді. Мал шаруашылығы орташа ауданы азырақ шаруашылықтарда шоғырланған. Қарасу ауданы шаруашылықтар саны мен қызмет түрлерінің әртүрлілігі бойынша көш бастап тұр. Ауданда өсімдік шаруашылығы «Анна» ШҚ және «ИКАР» ШҚ, ал мал шаруашылығы – «Меркурий» ШҚ.

3.2 Қостанай облысының шаруа қожалықтарының өзекті мәселелері және оларды шешу жолдары

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының аграрлық өндірісі әртүрлі экономикалық проблемаларға тап болуда. Нарықтық экономика өндірістің тұрақсыздығы, инфляция, халықтың табысы мен әл-ауқатының айтарлықтай саралануы, аграрлық саясаттың жетілмегендігі, әлеуметтік шығыстарға арналған бюджет қаражатының тұрақты тапшылығы, аграрлық өнім өндірушілердің өткізу нарықтарынан алыстығы, ауылдық өзін-өзі басқарудың тиімді еместігі және ауыл шаруашылығы өндірушілерінің материалдық-техникалық ресурстарға қолжетімділігінің шектелуімен сипатталады [3].

Шаруашылықтарды талдау негізінде Қостанай облысындағы шаруа қожалықтарының алдында тұрған бірнеше өзекті мәселелерін бөліп көрсетуге болады.

1) Шаруа қожалықтарының санының азаюы.

Талданатын кезең ішінде (2020-2023 жж.) шаруа қожалықтарының саны 19,8% - ға азайды. Бұл өндірістің жоғары шығындарымен байланысты, бұл шағын шаруа қожалықтарының қызметін үнемді және тұрақты етеді .

2) Жалдау және жер құқығы мәселелері.

Көптеген шаруа қожалықтары жер учаскелерін жалға алуда қиындықтарға тап болады. Бұл бюрократиялық кедергілерге, жоғары жалдау мөлшерлемелеріне және ұзақ мерзімді кепілдіктердің болмауына байланысты. Жер құқығындағы белгісіздік ұзақ мерзімді жобаларды жоспарлау мен инвестициялауды қиындатады, бұл шаруа қожалықтарының дамуына кедергі келтіреді.

3) Топырақ сапасының нашарлауы.

Топырақ құнарлылығының төмендеуі жер ресурстарын ұтымсыз пайдаланумен, тыңайтқыштарды жүйелі енгізудің және агротехникалық шараларды жүргізудің болмауымен байланысты. Бұл жердің деградациясына, өнімділіктің төмендеуіне және топырақты қалпына келтіруге қосымша шығындар қажеттілігіне әкеледі .

4) Шектеулі қаржылық ресурстар.

Шаруа қожалықтарында қажетті техниканы, тыңайтқыштарды және тұқымдарды сатып алу үшін қаржы тапшылығы жиі кездеседі. Шектеулі қаржылық ресурстар сонымен қатар заманауи агротехнологияларды енгізуге және өндірістік қуаттарды кеңейтуге кедергі келтіреді. Субсидиялар мен жеңілдетілген несиелер түріндегі мемлекеттік қолдау жағдайды едәуір жақсарта алады, бірақ бұл көптеген шаруа қожалықтары үшін жеткіліксіз немесе қол жетімді емес.

5) Қол еңбегін механикаландыру және пайдалану мәселелері.

Халықтың шаруашылықтарында механикаландырудың жетіспеушілігі және негізінен қол еңбегін пайдалану байқалады. Бұл төмен тиімділік пен өнімділікке әкеледі. Бұл жұмыс сапасына және өндірілетін өнім көлеміне де әсер етеді.

6) Мал басының азаюы.

2020-2023 жылдар аралығында ірі қара малдың (ІҚМ) саны 20% — ға, ал шошқалардың саны 24,8% - ға азайды. Негізгі шығындар механикаландырудың жеткіліксіздігі және азықтық базаның әлсіздігі жағдайдыубықтыратын халық шаруашылықтарында байқалады .

7) Азық-түлік базасындағы проблемалар:

Шаруа қожалықтары жануарларға жеткілікті және сапалы азық-түлік базасын қамтамасыз етуде қиындықтарға тап болады. Бұл жайылымдардың, шабындықтардың және жемшөп дақылдарына арналған жерлердің тапшылығына байланысты. Нәтижесінде мал шаруашылығының өнімділігі төмендейді, бұл шаруашылықтардың жалпы кірістілігіне теріс әсер етеді .

8) Сүт өндірісін төмендету:

2020 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңде халықтың шаруашылықтарында сүт өндіру көлемі 45,0% - ға төмендеді. Бұл сиырлар санының азаюына және азықтандыру мен күтімге байланысты жануарлардың өнімділігінің төмендеуіне байланысты .

9) Еңбек ресурстары:

Қостанай облысының ауыл шаруашылығында қызметкерлердің 87% - ы жас құрамы жеткілікті сараланған ерлер: 25-тен 45 жасқа дейін. Жас кадрлардың жетіспеушілігі және кәсіптік оқытудың жеткіліксіздігі де ауылшаруашылық өндірісінің тиімділігіне әсер ететін мәселелер болып табылады.

Қостанай облысының шаруа қожалықтарында аталған проблемаларды шешу үшін кешенді шаралар қажет, соның ішінде:

1. Ауыл шаруашылығы техникасын жаңғырту

Техника паркін жаңарту: шаруа қожалықтарын заманауи тракторлармен, комбайндармен және басқа да ауылшаруашылық техникаларымен қамтамасыз ету. Бұл еңбек өнімділігін арттыруға, қол еңбегіне жұмсалатын шығындарды қысқартуға және агротехникалық операцияларды орындау сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Техниканы сатып алуды субсидиялау: жаңа техниканы сатып алу үшін мемлекеттік субсидиялау және жеңілдетілген несие беру бағдарламаларын енгізу, бұл оны шағын және орта шаруа қожалықтарына қол жетімді етеді.

Оқыту және біліктілікті арттыру: шаруа қожалықтарының заманауи техниканы пайдалану және қызмет көрсету бойынша курстар ұйымдастыру, бұл оны барынша тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

2. Жер ресурстарын басқаруды жақсарту

Жерді ұтымды пайдалану: Топырақ жағдайының мониторингін, ауыспалы егістерді жоспарлауды және мелиорациялық іс-шараларды жүргізуді қамтитын жер ресурстарын басқару жүйелерін енгізу. Бұл топырақтың деградациясын болдырмауға және олардың құнарлылығын сақтауға көмектеседі.

Құқықтық қолдау: жер учаскелерін жалға беру рәсімдерінің ашықтығын және жеңілдетілуін қамтамасыз ету, бюрократиялық кедергілерді азайту және шаруа қожалықтарының жерді ұзақ мерзімді жалға алу және меншік құқығын қорғау.

Жерді қалпына келтіру және қорғау: қорғаныш орман белдеулерін отырғызуды, Топырақ эрозиясымен күресуді және агроорман мелиорациялық жүйелерді енгізуді қоса алғанда, тозған жерлерді қалпына келтіру жөніндегі бағдарламаларды іске асыру.

3. Қаржы ресурстарына және мемлекеттік қолдауға қол жеткізуді қамтамасыз ету

Қаржылық қолдау: субсидиялар, гранттар және жеңілдетілген несиелеу арқылы шаруа қожалықтарына мемлекеттік қолдау көлемін ұлғайту. Бұл шаруа қожалықтарына өндіріс орындарын жаңартуға және кеңейтуге инвестиция салуға мүмкіндік береді.

Микрокредит беру: шағын шаруа қожалықтары үшін микрокредит беру бағдарламаларын әзірлеу, бұл оларға қолайлы шарттармен қажетті қаржы қаражатын алуға мүмкіндік береді.

Ауылшаруашылық тәуекелдерін сақтандыру: шаруа қожалықтары ауа-райының қолайсыздығынан, жануарлар ауруларынан және басқа факторлардан туындаған шығындардан қорғау үшін ауылшаруашылық тәуекелдерін сақтандыру бағдарламаларын енгізу.

4. Озық агротехнологияларды енгізу

Органикалық егіншілік: химиялық тыңайтқыштар мен пестицидтерді пайдалануды азайтуға, жердің экологиялық жағдайын жақсартуға және өнім сапасын арттыруға мүмкіндік беретін органикалық егіншілік әдістерін ынталандыру.

Заманауи өсіру технологиялары: GPS навигациясын, өрістерді бақылау дрондарын және автоматтандырылған басқару жүйелерін пайдалануды қоса алғанда, дәл егіншілік технологияларын енгізу. Бұл агротехникалық операциялардың дәлдігін арттырады және шығындарды азайтады.

Топырақты өңдеудің инновациялық әдістері: оның құрылымын сақтауға, эрозияны азайтуға және суды сақтау қасиеттерін жақсартуға көмектесетін минималды өңдеуді қолдану.

5. Мал шаруашылығын қолдау

Жемшөп базасын жақсарту: жаңа жайылымдар мен шабындықтар салуды қоса алғанда, жемшөп базасын жақсарту және кеңейту жөніндегі бағдарламаларды әзірлеу, сондай-ақ жемшөп дақылдарын өндіруді қолдау.

Жануарлардың денсаулығы: ветеринариялық қызметтерге қол жетімділікті қамтамасыз ету және жануарлар ауруларын вакцинациялау және алдын алу бағдарламаларын әзірлеу.

Қайта өңдеу инфрақұрылымын дамыту: шаруа қожалықтары маңында қайта өңдеу кәсіпорындарын құру, бұл көлік шығындарын қысқартуға және өнімді өткізуді жақсартуға мүмкіндік береді.

6. Білім беру және оқыту

Кәсіптік оқыту: ауыл шаруашылығының озық тәжірибелері, шаруа қожалықтарын басқару және қаржылық сауаттылық бойынша шаруа қожалықтарына арналған курстар мен семинарларды ұйымдастыру.

Жастарға арналған білім беру бағдарламалары: оларды ауыл шаруашылығына тартуға және білікті кадрлар даярлауға бағытталған жастарға арналған білім беру бағдарламалары мен тағылымдамаларды енгізу.

7. Инфрақұрылымды жақсарту

Жол инфрақұрылымы: көлік желісін дамыту және шаруа қожалықтарына апаратын жолдарды жақсарту, бұл өнімді тасымалдауды және өткізу нарықтарына қол жеткізуді жеңілдетеді.

Байланыс және энергетика: барлық шаруа қожалықтары үшін электр энергиясына, сумен жабдықтауға және интернетке қол жетімділікті қамтамасыз ету.

Осы кешенді шараларды іске асыру Қостанай облысындағы шаруа қожалықтарының тиімділігі мен тұрақтылығын арттыруға, олардың экономикалық көрсеткіштерін жақсартуға және өңірдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Мемлекетті қолдау және озық технологияларды енгізу ауыл шаруашылығын дамытуда және ауыл халқының өмір сүру сапасын жақсартуда шешуші рөл атқарады.

Қорытынды

Қазақстан Республикасындағы шаруа қожалықтарының қазіргі жай-күйін зерттеу барысында еліміздің әртүрлі өңірлеріндегі шаруа қожалықтарының алдында тұрған негізгі аспектілері мен проблемалары анықталды. Талдау көрсеткендей, шаруа қожалықтарының еліміздің азық-түлік қауіпсіздігінің едәуір бөлігін қамтамасыз ете отырып және ауылдық жерлерде жұмыс орындарын құра отырып, Қазақстан экономикасында маңызды рөл атқарады.

Алайда, шаруа қожалықтар олардың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін шешуді талап ететін бірқатар күрделі мәселелерге тап болады. Олардың ішінде:

- Заманауи ауылшаруашылық техникасының жетіспеушілігі және механикаландырудың төмен деңгейі, бұл өнімділік пен тиімділіктің төмендігіне әкеледі.

- Жерді басқару мәселелері, соның ішінде топырақтың деградациясы және жалдау және жер құқығы қиындықтары.

- Шектеулі қаржы ресурстары және мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіздігі, бұл инновацияларды енгізуді және шаруашылықтарды жаңғыртуды қиындатады.

- Мал басының азаюы және мал азығы базасымен проблемалар, бұл мал шаруашылығының өнімділігіне теріс әсер етеді.

- Заманауи технологиялар мен әдістерді тиімді пайдалану үшін ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің білім деңгейін және кәсіби даярлығын арттыру қажеттілігі.

Бұл мәселелерді шешу үшін кешенді шаралар қабылдау қажет, соның ішінде:

1. Ауыл шаруашылығы техникасын жаңғырту және озық агротехнологияларды енгізу.

2. Жер ресурстарын басқаруды жақсарту және шаруа қожалықтарына құқықтық қолдау көрсету.

3. Субсидиялар мен жеңілдікті кредиттеуді қоса алғанда, қаржы ресурстарына және мемлекеттік қолдауға қол жеткізуді қамтамасыз ету.

4. Ресурстарды бөлісу және тәжірибе алмасу үшін шаруа қожалықтар арасындағы кооперацияны дамыту.

5. Ауыл шаруашылығы саласындағы ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге инвестициялар, сондай-ақ білім беру және ғылыми мекемелермен ынтымақтастық.

6. Көлік желісін, энергиямен жабдықтауды және Интернетке қолжетімділікті қоса алғанда, инфрақұрылымды дамыту.

Бұл шараларды енгізу Қазақстанның шаруа қожалықтарының тиімділігі мен тұрақтылығын арттыруға, олардың экономикалық көрсеткіштерін жақсартуға және елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығын табысты дамытуда және ауыл халқының өмір сүру сапасын жақсартуда мемлекеттік қолдау, инновацияларға Инвестициялар және адами капиталды дамыту шешуші рөл атқарады.

Осылайша, зерттеу Қазақстан Республикасында шаруа қожалықтарының орнықты дамуын қамтамасыз ету үшін кешенді және стратегиялық тұрғыдан тексерілген шешімдер қабылдау қажеттігін атап көрсетеді, бұл ауыл шаруашылығы секторының және тұтастай алғанда ел экономикасының ұзақ мерзімді өркендеуі жолындағы маңызды қадам болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Закон РК «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий» от 8 июля 2005 года № 66. Интернет сілтемесі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000066> (дата обращения: 20.05.2024)
2. Земельный кодекс РК от 20 июня 2003 года № 442 Интернет сілтемесі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K030000442> (дата обращения: 20.05.2024)
3. Султанова Г.Т. Проблемы и перспективы развития аграрного производства в Республике Казахстан в современных условиях дис. на соискание степени доктора философии (PhD): Нур-Султан, 2020– 174 с.
4. Комлев Н.В. Российская модель землепользования и землеустройства //Н.В.Комлев. – М.: ООО «Институт оценки природных ресурсов», 2001. – 622 с.
5. Сводный аналитический о состоянии и использовании земель Республики Казахстан на 2022.
6. Филь А. История развития земельных отношений в Казахстане 2018.
7. Акшалов К. А. Развитие и научных основ целинного земледелия: уроки прошлого, настоящее и перспективы 2021.
8. Акшалов // Интенсивное земледелие и селекция сельскохозяйственных растений на устойчивость к абиотическим и биотическим стрессам – Шортанды, 2021.
9. Озеранская Н.Л. Теоретические основы землеустройства [Текст]: учеб. пособие / Н.Л.Озеранская, В.Н.Кононова. – Нур-Султан: Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, 2019.
- 10.Землеустроительное проектирование [Текст]: учебник под ред. М.А. Гендельмана. – Алматы: ЭВЛЮ, 1999. - 583 с.
- 11.Гусев В.Н. Экономические основы инвестиционного землеустроительного проектирования [Электрон. ресурс]: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Гусев Владимир Николаевич; ГУЗ. – М., 2014
- 12.Рогатнев Ю.М. Основные подходы к формированию содержания и структуры современного землеустройства в системе организации использования земли / Ю.М. Рогатнèв // Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. – М., 2014.
- 13.Правила составления проектов внутрихозяйственного и межхозяйственного землеустройства [Электрон. ресурс]: приказ от 22.10.2021 Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан. - Интернет сілтемесі: Портал Egov.kz: ОткрытыеНПА.URL: [https:// legalacts.egov.kz/npa/view?id =1203 1857](https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=12031857)
- 14.Калинин А.А. Географические информационные системы. Компьютерные технологии в землеустройстве [Электрон. ресурс]: учебное пособие / А.А. Калинин, Ж.В. Матвейкина, В.П. Скворцов. – зерноград: ФГБОУ ВО Донской ГАУ, 2021.
- 15.Татаринцев Л.М. Основы рационального природопользования: основы землеустройства 2007.
- 16.История развития мелиорации в Казахстане [Электрон. ресурс] // Информационный ресурс. – 2018. - URL: [https://cyberpedia.su/ 11xf2a. html](https://cyberpedia.su/11xf2a.html)

А Қосымшасы

А.1– кесте. Шаруа қожалықтары проблемаларының себептерін талдау(мелиорация, геодезия, қаржылық қиындықтар, нарықтық тәуекелдер)

Санат	Мәселе	Себеп	Шешімдер
Мелиорация	Су тапшылығы	Климаттың өзгеруі	Су үнемдейтін технологияларды енгізу, су ресурстарын басқаруды жақсарту
		Су ресурстарының біркелкі бөлінбеуі	
	Тиімсіз суару жүйелері	Ескі жабдық	Суару жүйелерін жаңғырту, инвестицияларды тарту
		Инвестициялардың жетіспеуі	
	Топырақтың тұздануы	Артық суару	Тұрақты суару әдістерін енгізу, дренаж жүйелерін жақсарту
		Білімнің жетіспеуі	Шаруа қожалықтарына арналған білім беру бағдарламалары
Геодезия	Дәл деректердің жетіспеуі	Технологияларға қолжетімділіктің шектеулі болуы	ГАЗ және қашықтықтан зондтау инвестициялары, шаруа қожалықтарының осы деректерге қолжетімділігін қамтамасыз ету
	Жер учаскелерін мониторингілеу	Тұрақты мониторингтің жоқтығы	Тұрақты тексерулер, техникалық жабдықтарды жақсарту, мамандардың біліктілігін арттыру
		Техникалық шектеулер	
	Дәл емес шекаралар және кадастрлық есеп	Тарихи және заңды мәселелер	Геодезиялық түсірілімдер жүргізу, кадастрлық деректерді цифрландыру
Қаржылық қиындықтар	Өндіріс шығындарының жоғары болуы	Қымбат тұқымдар, тыңайтқыштар, пестицидтер және жанармай	Субсидиялар мен несиелермен қамтамасыз ету, шығындарды төмендету бағдарламаларын әзірлеу
	Несиелерге қолжетімділіктің шектеулі болуы	Қаржылық қолдаудың жетіспеуі	Микроқаржыландыру бағдарламаларын әзірлеу, мемлекеттік қолдау
Нарықтық тәуекелдер	Өнім бағаларының құбылмалылығы	Ғаламдық нарықтарға тәуелділік	Тәуекелдерді басқару стратегияларын әзірлеу, кооперативтер құру
	Сыртқы экономикалық факторларға тәуелділік	Басқа елдердегі экономикалық тұрақсыздық	Нарықтарды әртараптандыру, өнімді сақтау жағдайларын жақсарту

А Қосымшасының жалғасы

А.2– кесте. Шаруа қожалықтары проблемаларының себептерін талдау(еңбек ресурстары, заңнамалық кедергілер, топырақтың тозуы және деградациясы, әлеуметтік және демографиялық өзгерістер)

Санат	Мәселе	Себеп	Шешімдер
Еңбек ресурстары	Білікті жұмыс күшінің жетіспеуі	Жастардың қалаларға көшуі	Жұмыс жағдайларын тартымды ету, жастарды қолдау бағдарламалары
	Жұмыстың маусымдық сипаты	Уақытша жұмысшылардың қажеттілігі	Уақытша жұмысқа қабылдау бағдарламаларын енгізу
Заңнамалық кедергілер	Заңнаманы сақтау	Өнімдердің қауіпсіздігі мен қоршаған ортаны қорғау талаптарының күрделілігі	Заңнаманы сақтау рәсімдерін жеңілдету, шаруа қожалықтарына арналған консультациялық қызметтер
	Бюрократиялық кедергілер	Ұзақ және күрделі әкімшілік процестер	Бюрократиялық рәсімдерді оңтайландыру, әкімшілік процестерді цифрландыру
Топырақтың тозуы және деградациясы	Топырақ сапасының нашарлауы	Тыңайтқыштар мен пестицидтердің шамадан тыс қолданылуы	Тұрақты егіншілік әдістерін енгізу, ауыспалы егіс
	Топырақ эрозиясы	Жер ресурстарын дұрыс басқармау	Топырақты қорғау әдістерін қолдану, агролесомелиорация
Әлеуметтік және демографиялық өзгерістер	Жастардың ауылдық жерлерден көшуі	Ауылдық жерлердегі өмір сүру және еңбек жағдайларының нашарлығы	Ауылдық жерлерде инфрақұрылымды дамыту, даму мүмкіндіктерін жасау
	Халықтың қартаюы	Жас жұмысшылардың жетіспеуі	Егде жастағы адамдарды қолдау бағдарламалары, білім беру бастамалары арқылы жастарды тарт

Б Қосымшасы

Б1– кесте. Ауыл шаруашылығы техникасының негізгі түрлерінің, бірліктерінің болуы

Ауылшаруашылық техникасының болуы	2021 жыл	2022 жыл	2023 жыл	2023 жылдың 2021 жылға қатынасы
1	2	3	4	5
Ауылшаруашылығы мен орман шаруашылығына арналған тракторлар	459	470	432	-5,9
Соқалар	130	154	125	-3,4
Жыртқыштар және культиваторлар	82	88	81	-1,2
Дискілі тырмалар	212	101	114	-46,2
Аралы тырмалар	21	33	44	109,5
Ротаторлар (топырақты механикаландырылған фрезалармен культиваторлар)	29	16	15	-48,3
Тырмалар, арамшөп жұлғыштар және басқа да құралдар	36	100	66	83,3
Сеялкалар	155	159	155	0
Минералды немесе химиялық тыңайтқыштарды шашқыштар	16	16	21	31,3
Органикалық тыңайтқыштарды шашқыштар (көң шашқыштар)	3	2	8	166,7
Шөп шабатын машиналар, тракторға орнатылған және басқа топтарға кірмеген	75	85	74	-1,3
Жанама тырмалар	25	41	39	56
Шөп немесе сабан пресс-подборщиктері	45	51	48	6,7
Картоп жинағыштар және картоп жинау машиналары	16	4	6	-62,5
Қатарлы жинағыштар	23	24	27	17,4
Басқа түйнекжинайтын машиналар	2	3	-	-100
Дәнді жинайтын комбайндар	80	62	89	11,3
Силос, жүзім және жеміс жинау машиналары	14	28	27	145,5
Тұқым, дән немесе бұршақ дақылдарын тазалау, сұрыптау немесе калибрлеу машиналары	9	5	11	22,2

Б Қосымшасының жалғасы

Б2– кесте. Ауыл шаруашылығы техникасының негізгі түрлерінің, бірліктерінің болуы

Ауылшаруашылық техникасының болуы	2021 жыл	2022 жыл	2023 жыл	2023 жылдың 2021 жылға қатынасы
Жүк машиналары	196	206	210	7,1
Жүгері жинау машиналары, жеміс жинау машиналары және басқа да жинау машиналары	22	3	6	-73
Суару құрылғылары	30	37	38	26,7
Тракторларға орнатуға арналған ұнтақ шашқыштар	19	13	8	-57,9
Сауын машиналары	39	35	42	7,7
Жануарларға арналған азық дайындау машиналары	15	7	7	-53,3
Тракторға арналған тіркемелер	166	141	139	-16,3
Ескерту - автор дереккөзге сәйкес құрастырған [10]				

Протокол

о проверке на наличие неавторизованных заимствований (плагиата)

Автор: Жылкайдарова Дильназ

Соавтор (если имеется):

Тип работы: Дипломная работа

Название работы: Дипломная_работа_Дильназ.Ж -2 МҮМКІНДІК

Научный руководитель: Оқытушы Орынбасар Байтурбай

Коэффициент Подобия 1: 6.2

Коэффициент Подобия 2: 1.6

Микропробелы: 0

Знаки из других алфавитов: 1

Интервалы: 0

Белые Знаки: 0

После проверки Отчета Подобия было сделано следующее заключение:

- Заимствования, выявленные в работе, является законным и не является плагиатом. Уровень подобия не превышает допустимого предела. Таким образом работа независима и принимается.
- Заимствование не является плагиатом, но превышено пороговое значение уровня подобия. Таким образом работа возвращается на доработку.
- Выявлены заимствования и плагиат или преднамеренные текстовые искажения (манипуляции), как предполагаемые попытки укрытия плагиата, которые делают работу противоречащей требованиям приложения 5 приказа 595 МОН РК, закону об авторских и смежных правах РК, а также кодексу этики и процедурам. Таким образом работа не принимается.
- Обоснование:

Дата

Заведующий кафедрой

Протокол

о проверке на наличие неавторизованных заимствований (плагиата)

Автор: Жылкайдарова Дильназ

Соавтор (если имеется):

Тип работы: Дипломная работа

Название работы: Дипломная работа Дильназ Ж -2 МҮМКІНДІК

Научный руководитель: Окытушы Орынбасар Байтурбай

Коэффициент Подобия 1: 6.2

Коэффициент Подобия 2: 1.6

Микропробелы: 0

Знаки из других алфавитов: 1

Интервалы: 0

Белые Знаки: 0

После проверки Отчета Подобия было сделано следующее заключение:

- Заимствования, выявленные в работе, является законным и не является плагиатом. Уровень подобия не превышает допустимого предела. Таким образом работа независима и принимается.
- Заимствование не является плагиатом, но превышено пороговое значение уровня подобия. Таким образом работа возвращается на доработку.
- Выявлены заимствования и плагиат или преднамеренные текстовые искажения (манипуляции), как предполагаемые попытки укрытия плагиата, которые делают работу противоречащей требованиям приложения 5 приказа 595 МОН РК, закону об авторских и смежных правах РК, а также кодексу этики и процедурам. Таким образом работа не принимается.
- Обоснование:

Дата

Байтурбай О.
проверяющий эксперт

Ғылыми жетекшінің пікірі

Жылкайдарова Дильназ Балтабаевна

Дипломдық жұмысына

6B07304 – Геокеңістіктік цифрлық инженерия бойынша

Тақырыбы: «Қазақстандағы қазіргі қалыптасқан шаруа қожалықтарының жағдайларын талдау»

Дипломдық жұмыс Қазақстандағы аграрлық сектордың дамуының өзекті мәселесін терең зерттеген маңызды еңбек болып табылады. Бұл жұмыста Қостанай облысында қалыптасқан шаруа қожалықтарының жағдайларын талдауды мысал ретінде қарастырылды.

Студент зерттеу жұмысында шаруа қожалықтарының ағымдағы жағдайының экономикалық, әлеуметтік және технологиялық аспектілерін жан-жақты талдаған. Статистикалық деректерді мұқият зерттеп, өз қорытындыларын негіздеу үшін кең ауқымды ғылыми әдістер қолданған.

Шаруа қожалықтарының алдында тұрған мәселелерге ерекше назар аударылып, оларды шешуге нақты шаралар ұсынылған. Жұмыстың практикалық маңыздылығы шаруа қожалықтарының тиімділігі мен тұрақтылығын арттыру бойынша ұсыныстар жасалған. Ұсынылған шаралар шаруа қожалықтарының да, аграрлық секторды қолдау жөніндегі мемлекеттік органдарға да пайдалы болуы мүмкін.

Шаруа қожалықтарының материалдық-техникалық базасын жақсарту, қаржыландыруға қолжетімділікті арттыру және мемлекеттік қолдауды теңдей бөлу бойынша нақты қадамдар ұсынған. Дипломдық жұмыс анық және логикалық құрылымға ие. Жұмыстың барлық бөлімдері мұқият әзірленген, қорытындылар мен ұсыныстарға негізделген. Дипломдық жұмыс кіріспеден, негізі үш бөлімнен, қорытынды және қосымшалардан тұрады.

Дипломдық жұмыс 97 %-ға өте жақсы деп бағалап, оның орындаушысы **Жылкайдарова Дильназды** бакалавр академиялық дәрежесіне лайықты деп санаймын және жұмысын қорғауға жіберуге ұсынамын.

Ғылыми жетекші
ҚазҰТЗУ, МІЖГ
кафедрасының аға оқытушысы,
техника ғылымының магистрі

Абдығалиева С.С.

«12» маусым 2024 ж.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Қ.И.СӨТБАЕВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ТЕХНИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІ

СЫН-ШІКІР

Дипломдық жұмыс

Жылжайдарова Диляназ Балтабаевна

6B07304 - «ГЦИ»

Тақырыбы: **«Қазақстандағы қазіргі қалыптасқан шаруа қожалықтарының жағдайларын талдау»**

Аяқталды:

А) түсініктеме қағаз 50 парақтан тұрады.

ДИПЛОМДЫҚ ЖҰМЫС БОЙЫНША ЕСКЕРТУЛЕР

Дипломдық жұмыста Қазақстандағы қалыптасқан шаруа қожалықтарының жағдайы қарастырылып, Жұмыс барысында шаруа қожалықтарының шетелдік аналогтарымен салыстырмалы талдау жүргізілді, олардың технологиялық, инновациялық даму ерекшеліктері, сонымен қатар артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылды.

Шаруа қожалықтарының ұйымдастырылуы мен басқарылуына ерекше назар аударылып, олардың басты проблемалары анықталды. Ақпаратқа сүйене отырып, Қазақстандағы агроқұрылымдарды зерттеу негізінде шаруашылық жүргізудің ең тиімді формасын анықтауға мүмкіндік беретін ұсыныстар әзірленді. Сонымен қатар, Қазақстан агроқұрылымдарының технологиялық және инновациялық әлеуеті бағаланып, дамудағы кедергілер мен оларды жою стратегиялары талданды.

Қостанай облысындағы шаруа қожалықтарының оптималды мөлшері анықталып, олардың ресурстық базасы мен өзекті мәселелері жан-жақты бағаланды. Бұл ақпаратты пайдаланып, дипломдық жұмыс авторы Қостанай облысының шаруа қожалықтарының дамуына жақсарту жолдарын және тиімді шаруашылық жүргізу үшін нақты ұсыныстар дайындайды. Бұл жұмыстар шаруа қожалықтарының тұрақты өсіміне және жалпы өнімділіктің артуына ықпал ететін болады, ал зерттеу нәтижелері аграрлық сектордағы басқару шешімдерін қабылдауда пайдаланылуы мүмкін. Бұдан басқа, зерттеу барысында Қазақстандағы шаруа қожалықтарының қаржыландыру жүйесі мен субсидиялау механизмдері сараланып, олардың дамуына ықпал ететін мемлекеттік саясаттың рөлі терең зерттелді. Жұмыс барысында фермерлердің нарық жағдайларына бейімделу қабілеттері мен өндірістік жаңғыртуға деген көзқарастары талданды, бұл аграрлық сектордың жаңа шарттарда тиімді жұмыс істеуінің маңызды аспектілерін анық көрсетеді.

Жұмысты бағалау

Дипломдық жұмыс қойылған талаптарға сәйкес толығымен орындалды, қорғауға ұсынылды және "өте жақсы" 97 баллаға лайық.

Пікір беруші:

"Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы "КЕАҚ Өусзов ауданының тіркеу және жер кадастры бөлімінің жетекшісі

Мұстафин Р.
« 01 » 2024 ж.

КазНТУ 704-01, Ридарата